Politicologie in Nederland 1948-1978
Hoogerwerf, A.

Citation
Hoogerwerf, A. (1979). Politicologie in Nederland 1948-1978. *Acta Politica*, *14: 1979*(2), 145-183.
Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3451953

Version:	Publisher's Version
License:	Leiden University Non-exclusive license
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3451953

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Acta Politica
tijdschrift voor politicologie

Kernredactie
drs. J. Th. J. van den Berg, drs. H. W. Blom, dr. B. J. S. Hoetjes, drs. K. Koch (secretaris), drs. O. Schmidt, prof. dr. J. K. De Vree

Redactieraad
Jhr. drs. G. van Benthem van de Bergh, prof. dr. H. R. van Gunsteren, drs. R. P. van den Helm, prof. dr. A. Hoogerwerf, drs. J. A. M. Klaver, dr. A. E. van Niekerk, dr. J. van Putten, dr. U. Rosenthal, mr. dr. I. Th. M. Snellen, dr. J. A. A. Thomassen

Bijdragen
en andere mededelingen voor de redactie zende men aan de redactie-secretaris, drs. K. Koch, p.a. Volkenrechtelijk Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht, Janskerkhof 16, 3512 BM Utrecht (030 - 31 87 49): de kopij dient persklaar te worden ingezonden, in zesvoud en in machineschrift

Boeken ter recensie
en boekbesprekingen zende men aan de boekenredacteur, drs. H. W. Blom, Erasmus Universiteit H 2-16, Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; terugzending van ongevraagde recensie-exemplaren kan niet plaatsvinden

Administratie
Voor abonnementen en advertenties richte men zich tot de uitgever, Boompers boeken- en tijdschriftenuitgeverij bv, Postbus 58, 7940 AB Meppel (05220/54306); postrekening 2756509

Acta Politica verschijnt driemaandelijks; de abonnementsprijs bedraagt *f* 62,—; voor instellingen *f* 86,—; voor studenten *f* 47,— (maximaal gedurende vijf achtereenvolgende jaren).
Voor het buitenland gelden aangepaste tarieven die op aanvraag te verkrijgen zijn.
Losse nummers *f* 19,50
Advertentietarieven: 1/1 pagina *f* 300,—; 1/2 pagina *f* 170.—.

Indien men het abonnementsgeld gireert voor een ander gelieve men op het girostrookje duidelijk naam en adres van de abonnee te vermelden, ter vermijding van dubbele incasso

Politicologie in Nederland 1948-1978

A. Hoogerwerf*

1 Voorgeschiedenis

In het begin was de aarde van de politicologie in Nederland woest en ledig. In 1945 was er, evenals in de periode vóór de tweede wereldoorlog, op het gebied van de politicologie in Nederland geen enkele universitaire leeropdracht, geen enkele student, geen enkele studierichting en geen enkel tijdschrift.

Er was wel politiek. Er waren ook mensen die zich in wetenschappelijke zin met politieke verschijnselen bezig hielden. Dat waren vooral juristen en historici, in mindere mate ook economen, filosofen en sociologen.[1] Reeds in de zeventiende eeuw hadden diverse Nederlandse universiteiten leerstoelen voor politica, soms politica en retorica genoemd. In de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw werden politieke verschijnselen bestudeerd in het kader van vakken als algemene staatsleer, staatsrecht en geschiedenis. Zo kan men de namen van verscheidene prae-politicologen noemen: uit de negentiende eeuw bijvoorbeeld J. de Bosch Kemper, J. R. Thorbecke en A. Kuyper, uit de twintigste eeuw onder meer W. A. Bonger en R. Kranenburg. De laatstgenoemde werd de eerste voorzitter van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek. De prae-politicologen bestudeerden, ook in meer empirische zin, politieke verschijnselen en maakten daarbij ook gebruik van wetenschappelijke kennis en inzichten van andere landen.

Aangezien de voorgeschiedenis van de Nederlandse politicologie in Contemporary Political Science (Paris, 1950) uitvoerig is beschreven, zullen we er op deze plaats niet nader op ingaan. Wij beperken ons hier tot de periode 1948–1978.

2 Probleemstelling

In dit artikel wordt getracht in kort bestek een informatief overzicht van de ontwikkeling en de huidige situatie van de Nederlandse politicologie te geven. Aan een dergelijk overzicht lijkt behoefte te bestaan, enerzijds omdat slechts weinige van de hedendaagse Nederlandse politicologen de ontwik-

keling van af het begin bewust hebben meegemaakt, anderzijds ook omdat de politicologie zich zozeer heeft vertakt, dat een overzicht zowel voor vakgenoten als voor andere geïnteresseerden slechts met enige moeite valt te verwerven. Een overzicht kan behalve als naslagwerk ook van belang zijn met het oog op het signaleren van witte plekken op de kaart, in de zin van terreinen waarover tot nu toe relatief weinig publicaties zijn verschenen en waar weinig onderzoek wordt verricht.

Dit artikel is opgezet als een beschrijvend trendrapport. Daarbij is getracht de inhoud van publikaties in enkele woorden kort en goed te karakteriseren en in een juiste context te plaatsen. In enkele gevallen moest terwille van de samenhang een publikatie tweemaal vermeld worden. Van beoordelingen heeft de auteur zich zoveel mogelijk onthouden, afgezien van een korte evaluatie in algemene zin aan het slot van het overzicht. Het artikel concentreert zich op een poging tot een systematisch overzicht van tot nu toe verschenen publikaties van Nederlandse politicologen. Voor wat de boeken betreft, is daarbij volledigheid nagestreefd. Artikelen konden hier slechts bij uitzondering worden vermeld. Er is geen afzonderlijk inventarisatie van lopend onderzoek ondernomen.

Onder Nederlandse politicologen worden hier verstaan ten eerste Nederlandse afgestudeerden met de politicologie als hoofdvak en ten tweede in Nederland werkzame leden van het wetenschappelijk corps van universiteiten en hogescholen, voor zo ver zij een leeropdracht in de politicologie of een van haar onderdelen hebben, dan wel daaronder ressorteren. In een aantal gevallen moesten, vooral om inzicht in het proces van het ontstaan van de politicologie als institutioneel zelfstandige wetenschap te geven, ook publikaties van niet-politicologische zijde worden vermeld. Daarbij is dan aangegeven dat het om niet-politicologische auteurs gaat. Het overzicht van publikaties, dat het grootste deel van dit artikel vormt, wordt voorafgegaan en gevolgd door beknopte informaties over de institutionele ontwikkeling van de politicologie in Nederland.

3 Ontwikkeling sinds 1948

De geboorte van de politicologie als institutioneel zelfstandige wetenschap kan men, voor wat Nederland betreft, dateren in 1948. In dat jaar werd (nadat dr. J. Suys[2] al in 1947 een leeropdracht had bekleed) de eerste Nederlandse hoogleraar in de wetenschap der politiek benoemd. Het was mr. dr. J. Barents, die een leerstoel ging bezetten in de pas opgerichte Faculteit der Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. In 1950 werd mr. L. G. A. Schlichting aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen hoogleraar met als leeropdracht 'Overzicht van nationale en internationale richtingen en strevingen', een leeropdracht die in 1964 werd omgezet in 'Wetenschap der politiek en publicistiek'. De Vrije Universiteit te Amsterdam volgde in 1953 met de benoeming van dr. J. J. de Jong. Met enige vertraging kwamen daarna benoemingen van hoogleraren en lectoren in de politicologie of een van haar onderdelen – waartoe hier ook de bestuurskunde wordt gerekend – tot stand aan de Rijksuniversiteit Leiden (1963), de Rijksuniversiteit Groningen (1971), de Erasmus Universiteit te Rotterdam (1973), de Rijksuniversiteit Utrecht (1973), de Interfaculteit Delft-Rotterdam (1974) en de Technische Hogeschool Twente (1975), terwijl de Katholieke Hogeschool Tilburg sinds 1971 een lector voor de sociologie van staat en openbaar bestuur heeft. Momenteel bezitten alle Nederlandse universiteiten en hogescholen behalve die in Wageningen, Eindhoven en Maastricht en de theologische hogescholen een of meer leerstoelen voor de politicologie of een van haar onderdelen. De eerste drie hoogleraren in de politicologie waren van huis uit allen juristen met journalistieke ervaring, Barents was bovendien filosoof. Ongeveer de helft van de huidige hoogleraren en lectoren in de politicologie heeft aanvankelijk een ander vak dan politicologie gestudeerd, meestal sociologie of rechten.

Volledige studierichtingen in de politicologie bestaan aan de Universiteit van Amsterdam sinds 1948, aan de Vrije Universiteit te Amsterdam sinds 1955, aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen sinds 1969 en aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam sinds 1978. Daarnaast kent de Rijksuniversiteit te Leiden sinds 1969 een doctoraalstudie in de politicologie en de Technische Hogeschool Twente sinds 1976 een studie in de bestuurskunde, waarin de politicologie een van de vier kernvakken is.

Voor de studierichtingen politicologie bestaat sinds 1967 een landelijke regeling in het Academisch Statuut. De inhoud van deze regeling is zeer summier. De studierichting Politicologie maakt deel uit van de faculteit der sociale wetenschappen. Het kandidaatsexamen in de politicologie omvat de politicologie als hoofdvak, voorts methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, en een door de subfaculteit gedane keus uit drie vakken, te kiezen uit de sociologie, de culturele antropologie, de sociologie der niet-westerse volken, de psychologie, de geschiedenis, de staatshuishoudkunde of enig ander vak. Het doctoraalexamen omvat het hoofdvak politicologie en twee bijvakken.[3]

Door een wijziging van het Academisch Statuut zijn in 1969 binnen de faculteit der rechtsgeleerdheid drie zogenaamde staatkundige studierichtingen ingesteld, namelijk de internationale richting, de bestuurswetenschappelijke richting en de richting van de politieke wetenschap. Na een kandidaatsexamen in de rechtswetenschap of in de staatkundige studierichtingen kunnen studenten een doctoraal examen in een van de drie richtingen afleggen. Het

doctoraalexamen in de richting van de politieke wetenschap omvat dan de politieke wetenschap, de leer der internationale betrekkingen, het Nederlands en vergelijkend staatsrecht en twee andere vakken ter keuze van de student.[4]

Het aantal studenten in de politicologie[5] steeg geleidelijk. Per 1 september 1978 was het aantal aan de Universiteit van Amsterdam 924, aan de Vrije Universiteit te Amsterdam 338, aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen 328, aan de Rijksuniversiteit Leiden 88 en de Erasmus Universiteit Rotterdam 87, in totaal 1765.

Het aantal afgestudeerden bleef lange tijd gering, aangezien er slechts twee volledige studierichtingen politicologie (aan de twee Amsterdamse universiteiten) waren. Bovendien was vooral aan de Universiteit van Amsterdam de studieduur aanvankelijk zeer lang en de afval groot. Hoewel het studieprogramma officieel vijf jaar omvatte, was een studieduur van acht à negen jaar geen uitzondering.

Het totaal aantal afgestudeerde politicologen nam als volgt toe.

Tabel 1: Aantallen afgestudeerde politicologen in Nederland

april	1967	126
mei	1969	166
1 januari	1972	321
1 oktober	1973	458
1 september	1978	904

(Bronnen: Acta Politica juli 1969, p. 484; juli 1972, p. 364 en januari 1975, p. 59 en informaties van uit de studierichtingen voor wat 1978 betreft).

Per 1 september 1978 was het aantal afgestudeerden (in termen van geslaagden voor de doctoraalexamens) van de afzonderlijke studierichtingen politicologie:

Universiteit van Amsterdam	541
Katholieke Universiteit Nijmegen	78
Vrije Universiteit te Amsterdam	219
Rijksuniversiteit Leiden	66
Totaal	904

Sinds 1948 zijn voorzover ons bekend aan Nederlandse universiteiten en hogescholen de volgende aantallen proefschriften van Nederlandse politicologen verdedigd:

Universiteit van Amsterdam	21
Katholieke Universiteit Nijmegen	5
Vrije Universiteit Amsterdam	12

Rijksuniversiteit Leiden	8
Erasmus Universiteit Rotterdam	2
Totaal	48

De groei van de politicologie in Nederland is inmiddels ook tot uiting gekomen in die van de in 1950 opgerichte Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek.

Een andere indicatie van de groei van de Nederlandse politicologie is het ontstaan van tijdschriften op het gebied van de politicologie en daarmee verwante gebieden. Sinds 1965 verschijnt viermaal per jaar Acta Politica met als ondertitel Tijdschrift voor politicologie. Tot de voor politicologen relevante Nederlandse wetenschappelijke tijdschriften behoren verder Beleid en Maatschappij (sinds 1973), Beleidsanalyse (sinds 1972), Bestuurswetenschappen (sinds 1946), Civis Mundi (voorheen Oost-West, sinds 1961), Internationale Spectator (sinds 1946), Openbare Uitgaven (sinds 1965) en Transactie: Tijdschrift over de wetenschap van oorlog en vrede (1972).

4 Onderzoek en publikaties

De omvang van het politicologisch onderzoek en van het aantal politicologische publicaties is in Nederland wegens het geringe aantal politicologen tot lang na 1945 zeer beperkt gebleven. In totaal zijn nu in Nederland ongeveer tweehonderd boeken en enkele honderden artikelen in wetenschappelijke tijdschriften van docenten of afgestudeerden in de politicologie verschenen.

Aan de hand van de publicaties zullen we nu trachten een kort overzicht van onderzoek en publicaties in de jaren 1948 tot en met 1978 te geven. Een beknopt trendreport als dit moet zich uiteraard drastisch beperken. In dit geval concentreert het zich zoals gezegd op boeken. Artikelen konden slechts bij hoge uitzondering worden genoemd. Voor wat de boeken van docenten en afgestudeerden in de politicologie betreft, is volledigheid althans in de vermelding via voetnoten hier nagestreefd.

Getracht is het overzicht zoveel mogelijk tot de politicologie te beperken, d.w.z. tot publicaties van personen die politicologie doceren en/of gestudeerd hebben.[6] Als handleiding voor deze legpuzzel is primair de bekende indeling in deelgebieden van de politicologie gekozen. In dit overzicht worden achtereenvolgens behandeld: algemene inleidingen in de politicologie en in verband daarmee de visies op het object van de politicologie; empirisch-theoretische benaderingen; methoden en technieken van onderzoek; het politieke stelsel van Nederland (met inbegrip van studies over respectievelijk electoraal gedrag, politieke partijen, het parlement, belangengroepen en provinciale en lokale politiek), de vergelijkende politicologie, internationale be-

trekkingen (inclusief de studie van oorlog en vrede), de studie van politieke theorieën, bestuurskunde en beleidsstudies.

4.1 Object van onderzoek; algemene inleidingen in de politicologie

Over de afgrenzing en indeling van het concrete veld van onderzoek van de politicologie heeft tot nu toe onder Nederlandse politicologen wel een globale overeenstemming bestaan. Vaak is in de loop der jaren met instemming de indeling geciteerd, zoals die in 1950 in Contemporary Political Science is gegeven, namelijk (hier verkort samengevat): 1. political theory; 2. political institutions; 3. parties, groups and public opinion; 4. international relations.[7]

Over een meer abstracte definitie van het object der politicologie, d.w.z. een definitie van de politiek, lopen de opvattingen ook onder Nederlandse politicologen uiteen. We zullen daarvan nu een overzicht geven, voornamelijk aan de hand van de algemene inleidingen in de politicologie die tot nu toe in Nederland zijn verschenen.

Barents publiceerde in 1948 een terreinverkenning. Daarin definieerde hij de wetenschap der politiek als de wetenschap die het leven van de staat bestudeert. Als belangrijkste onderdelen noemde hij de geschiedenis der staatstheorieën en de staatspraktijk alsmede haar geschiedenis.[8] In 1961 verscheen Barents' Political science in Western Europe: A trend Report, dat vooral een literatuuroverzicht is.[9]

De Jong deed in 1958 een syllabus het licht zien, waarin als centraal object van de politicologie het politieke proces wordt beschouwd. Dit politieke proces wordt in een uitvoerige, onder meer op Easton voortbouwende, definitie omschreven als: 'het geheel van gedragingen van en interacties tussen personen en verbanden in de spanningsruimte tussen staatsgezag en staatsvolk . . voor zover deze gedragingen en interacties (kunnen) resulteren in handelingen van dit staatsgezag, welke de strekking hebben van aan de gerechtigheid georiënteerde en eventueel met de sterke arm te handhaven algemene (her-) verdelingen van immateriële waarden'.[10]

Eveneens in 1958 verscheen onder redactie van Van der Land[11] een bundel die behalve een overzicht van de geschiedenis der politieke theorieën ook een analyse van het politieke proces in een democratie, een beschrijving van politieke stelsels in zestien landen en een uiteenzetting over internationale betrekkingen behelsde. Een eigen definitie van politiek werd hier niet gegeven.

Daudt onderschreef in zijn oratie van 1963 Eastons definitie van het object van de politicologie als 'the authoritative allocation of values for a society'. In meer concrete termen omschreef hij dit object als 1. de politieke theorieën en geestelijke stromingen die normen trachten aan te geven volgens welke de macht in staten moet worden gebruikt en 2. de instellingen die in feite

de macht volgens het een of andere normenstelsel uitoefenen.[12]

Valkenburgh kwam in 1968 met een inleiding tot de politicologie die in feite een theoretische uiteenzetting over problemen rond politieke macht is. Politiek heeft volgens de auteur in eerste instantie te maken met strijd om de macht en in de tweede plaats met het doel dat met de verkregen macht wordt nagestreefd, namelijk maatschappelijke vormgeving.[13]

In 1972 verscheen Hoogerwerf's inleidende overzicht van de politicologie. Centraal staan hier verschillende theoretische benaderingen in termen van respectievelijk de staat, het politieke systeem, beleid, macht, verdeling, conflict en verandering. Politiek wordt hier gedefinieerd als het overheidsbeleid alsmede de totstandkoming en effecten ervan.[14]

Kuypers publiceerde in 1973 een boek over grondbegrippen van politiek. Onder een politiek proces verstaat hij een proces van beleidsvorming, beleidsvoering en machtsvorming in een al of niet georganiseerd politiek systeem. Centraal staat bij hem het begrip beleid, dat hij definieert als een samenstel van ten eerste door een actor of meer actoren voor zichzelf of voor een groepering gekozen doelen; ten tweede de gekozen wegen en middelen; en ten derde de gekozen tijdstippen.[15]

Tudyka, inmiddels in Nijmegen benoemd, schreef in 1973 een boekje over 'Kritische Politikwissenschaft' waarin hij zegt: 'Das Grundparadigma kritischer Politikanalyse bilden die Beziehungen zwischen den Klassen, ihre Konflikte'.[16]

Onder redactie van Van Schendelen verscheen in 1976 een boek over kernthema's van de politicologie, waarin elf Nederlandse vakgenoten een overzicht van theorievorming en empirisch onderzoek trachten te geven. Tot de gekozen thema's behoren het politieke systeem, politieke invloed, besluitvorming, verdeling, integratie en conflict.[17]

Overzien we dit alles, dan kunnen we stellen dat onder politicologen in Nederland van het begin af een globale overeenstemming over de concrete objecten van de politicologie heeft bestaan, maar evenzeer een verschil in opvatting over de definiëring van politiek in meer abstracte termen. Enkele begrippen die in veel definities van politiek voorkomen, zijn de staat, verdeling, macht, beleid, conflict en verwante begrippen. Deze termen kunnen tevens als aanduidingen van verschillende theoretische benaderingen in de politicologie worden beschouwd.

4.2 Empirisch-theoretische benaderingen

Afzonderlijke publicaties die zich geheel op theoretisch niveau bewegen, zijn in de Nederlandse politicologie zeldzaam. De Nederlandse politicoloog lijkt meer naar empirisch onderzoek, al dan niet in combinatie met theorievor-

ming, te neigen dan naar theorievorming zonder meer. De thema's van de weinige theoretische studies kan men aanduiden met de woorden de staat, macht, conflict, integratie, beleid, verdeling, systeem en (in-)stabiliteit.

De staatstheorie neemt een centrale plaats in bij Barents (1948), bij beoefenaars van de staatsrechtswetenschap, zoals Donner en Couwenberg en ook in een aantal publicaties van marxistische zijde.[18]

Over politieke macht gaat de al eerder genoemde inleiding van Valkenburgh (1968).[19] Ten aanzien van het conflict gaf Valkenburgh in 1969 in een boek een modeltheoretische benadering, met inbegrip van een conflictmodel voor een computersimulatie.[20] Een studie over Political Integration: The Formation of Theory and Its Problems, diende in 1972 als proefschrift van De Vree. Het boek gaat behalve over integratie ook grotendeels over meer algemene problemen rond theorievorming.[21]

Vooral over beleid handelt de inleiding van Kuypers (1973). De auteur doet een poging consequent vanuit een doel-middel schema te redeneren.[22] Iets dergelijks doet op een andere wijze ook Van den Doel (1975) in zijn boek over democratie en welvaartstheorie. Hij tracht een aantal grondslagen van de economie te integreren met die van de politicologie en de bestuurskunde.[23] Ook het proefschrift van In 't Veld (1975) over meerderheidsstelsel en welvaartstheorie ligt op het terrein van de 'nieuwe politieke economie'.[24] De drie genoemde auteurs analyseren in belangrijke mate in termen van rationaliteit. Van Gunsteren publiceerde in 1976 in een theoretische studie over planning een kritiek op de 'rational central-rule approach in public affairs'.[25] Rosenthal, Van Schendelen en Scholten varen in hun boek van 1977 over openbaar bestuur op dit punt dezelfde koers.[26] De bundel van Hoogerwerf c.s. (1978) over overheidsbeleid definieert anders dan Rosenthal c.s. beleid in termen van doeleinden en middelen,[27] al laat hij ook ruimte voor verschillende opvattingen van beleid.

De problematiek van de verdeling, ook theoretisch bezien, staat centraal in een boek van Van den Doel en anderen over gelijkheid en ongelijkheid in Nederland (1975).[28]

Over systeem en beleid gaat het proefschrift van Noordzij (1977).[29] Het begrip politiek systeem en met name de definitie die Easton daarvan heeft gegeven, werd inmiddels in de Nederlandse politicologie reeds lang op grote schaal gebruikt. Zo had De Vries (1968) reeds een boek over resistentie en stabiliteit van het belastingpolitieke systeem geschreven.[30]

Over Political Order: Rewards, punishments and political stability handelt het proefschrift van Rosenthal (1978).[31] Aan politieke verandering, ontwikkeling en revolutie is tot nu toe vanuit de Nederlandse politicologie geen afzonderlijk boek van theoretische aard gewijd, al heeft het onderwerp wel de aandacht gekregen.[32]

Tot de theoretisch georiënteerde publicaties kan men ook de reeds genoemde inleidingen van Hoogerwerf (1972) en Van Schendelen c.s. (1976) rekenen. Beide schenken aandacht aan de meest theoretische benaderingen in de termen van deze paragraaf.

4.3 Methoden en technieken van onderzoek

De keus van methoden en technieken van onderzoek vertoont een samenhang met de oriëntatie van de Nederlandse politicologie op die in andere landen. De opkomst en ontwikkeling van de politicologie in Nederland is vooral beïnvloed door die in de Verenigde Staten. Engelstalige, vooral Amerikaanse, literatuur wordt in het onderwijs en het onderzoek veel gebruikt. De Franse en Duitse politicologie, die in Nederland als meer traditioneel en minder gedragswetenschappelijk worden beschouwd, zijn in Nederland steeds minder invloedrijk geweest dan de Amerikaanse. Sinds het einde van de jaren zestig is echter, vooral bij marxistische beoefenaars van de politicologie in Nederland, de belangstelling voor duitstalige literatuur toegenomen.

De traditionele, historisch-juridisch-filosofische, benadering, die in de prae-politicologische publikaties over politieke verschijnselen de gangbare was, vindt uiteraard nog steeds haar beoefenaars. Vooral in de beginfase van de Nederlandse politicologie, in het eind van de jaren veertig en het begin van de jaren vijftig, werkte de traditionele benadering onder meer door in de zogenaamde institutionele benadering. Daarnaast is echter vanaf de jaren vijftig in de Nederlandse politicologie ook een meer kwantitatieve en gedragswetenschappelijke benadering gevolgd. Deze benadering vertoont veel overeenkomst met die in andere sociale wetenschappen, vooral de sociologie en de psychologie. Sinds de jaren zestig is zij in de Nederlandse politicologie dominerend, maar ook de traditionele benadering is nog springlevend.

De 'behavioral revolution' van de jaren vijftig en zestig en de 'postbehavioral revolution' van de jaren zestig en zeventig in de Amerikaanse politicologie hebben elk op hun wijze duidelijke sporen in de Nederlandse politicologie achtergelaten. Beide revoluties hebben echter in Nederland een betrekkelijk gematigd verloop gehad.

Hoewel de eerste Nederlandse hoogleraren in de politicologie — Barents, De Jong en Schlichting — van huis uit allen jurist waren, zijn zij er niet voor teruggeschrokken in 1954 een verkiezingsonderzoek te leiden dat in zijn theoretische opzet en methodisch-technische uitwerking sterk door toenmalige 'behavioralists' onder de Amerikaanse politicologen was beïnvloed.[33] Als de bedoelingen en veronderstellingen van de behavioralisten kunnen worden samengevat op de manier waarop Easton (1962)[34] dat heeft gedaan — met sleutelwoorden als verificatie, technieken, kwantificering en zuivere weten-

schap — kan gezegd worden dat een groot deel van de Nederlandse politicologen 'behavioralist' was en is. Daarnaast zijn echter ook meer traditionele, veelal historisch-juridisch-filosofische, werkwijzen in de Nederlandse politicologie steeds gangbaar en geaccepteerd gebleven.

De latere postbehavioral revolution, waarvan enkel sleutelwoorden kunnen worden aangeduid als 'engagement', 'relevantie', en 'actie' (Easton, 1970),[35] had en heeft op de Nederlandse politicologie een bijna even onmiskenbare invloed als de 'behavioral revolution'. Hoewel niet gezegd kan worden dat alle Nederlandse politicologen dit credo van de politieke relevantie gelijkelijk en tot de laatste letter hebben geaccepteerd, lijkt het erop dat velen meer dan voorheen zich om de politieke relevantie van hun onderzoek bekommeren. Velen doen nog steeds onderzoek volgens de 'behavioral' methoden en technieken, maar meer dan voorheen met het oog op het maatschappelijke belang en vanuit een kritische instelling ten aanzien van de bestaande maatschappij en het bestaande politieke systeem.[36]

Handboeken over methoden en technieken van onderzoek zijn door Nederlandse politicologen nog niet geschreven. Zij worden vooral door Amerikaanse vakgenoten en door Nederlandse sociologen geleverd. Wel zijn er studies van Nederlandse politicologen over bepaalde methodisch-technische onderwerpen verschenen. Illustratief zijn de dissertaties van Mokken (1970), getiteld A Theory and Procedure of Scale Analysis with Applications in Political Research[37] en van Stokman (1977) over Roll calls and sponsorship: a methodological analysis of third world group formation in the United Nations.[38]

4.4 Het politieke stelsel van Nederland

Het politieke stelsel van Nederland werd in policologische zin het eerste belicht door De Jong (1951) in zijn proefschrift over politieke organisatie in West-Europa sinds 1800. De aanpak was overwegend institutioneel-juridisch, maar door zijn analyse van bijvoorbeeld de verhouding tussen partij-organisatie en fractie toch baanbrekend.[39] Dit geldt ook voor zijn publicatie over de politieke structuur van Nederland sinds 1945.[40]

In 1965 verscheen onder redactie van de jurist Couwenberg een bundel over Problemen der democratie, bestaande uit eerder in Oost-West verschenen artikelen. In verscheidene van die artikelen worden tekortkomingen van het Nederlandse politieke systeem, vooral onder het gezichtspunt van de democratie, gesignaleerd.[41]

Het Nederlandse politieke systeem vertoonde gedurende een groot deel van de periode sinds 1945 nog in belangrijke mate dezelfde kenmerken als in de vooroorlogse periode. Vooral sinds de tweede helft van de jaren zestig

deden zich echter veranderingen voor. Er ontstond, onder meer naar aanleiding van het moeizame verloop van de kabinetsformatie en tussentijdse kabinetscrisis, een betrekkelijk wijd verbreid gevoel dat er iets met het Nederlands politieke systeem mis was. Politieke onvrede en polarisatie namen toe, in samenhang met een streven naar ontzuiling en verdere democratisering. De Nederlandse politicologie weerspiegelde en analyseerde het contrast tussen beide perioden. Illustratief is dat Daalder in 1964 zijn oratie hield over leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek en in 1974 sprak over politici en politisering in Nederland.[42]

Kuypers kwam in 1967 met een boek, waarin hij het Nederlandse politieke systeem ziek noemde. De aard van de ziekte lag naar zijn oordeel in de wijze waarop in Nederland regeringen worden gevormd en beïnvloed.[43]

Lijphart publiceerde in 1968 zijn studie over The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands. De paradox die hij signaleerde, was dat Nederland ondanks diepe godsdienstige en ideologische kloven toch een stabiele politieke democratie en een effectieve regering had. Het beeld dat Lijphart presenteerde, was in zijn essentie dat van de periode tussen de tweede wereldoorlog en de jaren tot 1965. Het boek was in 1966 geschreven. In de tweede druk van zijn boek heeft Lijphart getracht ook de veranderingen in de Nederlandse politiek vanaf 1967 te verklaren vanuit een geamendeerde theorie van het pluralisme.[44]

Voortbouwend op Lijphart en anderen, publiceerden Van den Berg en Molleman in 1974 een boek over wat zij de crisis in de Nederlandse politiek noemen. Deze crisis betreft volgens hen de legitimiteit van het politieke systeem. De factoren zoeken zij enerzijds in ontzuiling en deconfessionalisering, anderzijds in democratisering en weerzin tegen de alles regelende overheid.[45]

Van Putten ziet in een boek van 1975 over democratie in Nederland de problematiek vooral in de ongelijke verdeling van de politieke macht. Verbetering verwacht hij onder meer van een verdere democratisering in de vorm van een 'functionele parlementaire decentralisatie', waardoor de kiezer een stem krijgt voor elk belangrijk terrein van overheidsbeleid.[46]

Theoretisch kunnen ook deze diagnoses en remedies ten aanzien van het Nederlandse politieke systeem misschien worden ingedeeld in benaderingen in termen van macht en gezag (vooral Daalder, Van den Berg/Molleman en Van Putten), integratie en conflict (vooral Kuypers en Lijphart) en verdeling (vooral Van den Berg/Molleman en Van Putten). Opmerkelijk is dat de verklaring van de crisis weinig of niet in het gevoerde overheidsbeleid wordt gezocht. Van den Berg en Molleman noemen wel de weerzin tegen de alles regelende overheid. Maar de enorm gegroeide omvang van het overheidsbeleid en de mogelijke ineffectiviteit van veel van dit beleid krijgen toch slechts weinig aandacht.

Na de genoemde publicaties over het Nederlandse politieke stelsel als geheel worden nu een aantal publicaties over bepaalde elementen van dit stelsel – met name de burgers, politieke partijen, het parlement en belangengroepen – vermeld.

4.4.1 Kiesgedrag, politieke opvattingen en politieke participatie

De samenwerking tussen Nederlandse politicologen van verschillende universiteiten op het gebied van het onderzoek heeft zich lange tijd toegespitst op het verkiezingsonderzoek. Dat begon al in 1956 met een locale electorale panel survey in Nieuwer Amstel.[47] Eveneens in 1956 verscheen het eerste, op een landelijke enquête gebaseerde, rapport over gedragingen en opvattingen van Nederlandse kiezers. Het onderzoek was – voor die tijd heel modern – ingesteld in opdracht van een staatscommissie van advies inzake het kiesstelsel en wettelijke regeling van de politieke partijen.[48] Een van de leden van die commissie was de politicoloog De Jong.

In datzelfde jaar publiceerde De Jong een boek dat grotendeels was gebaseerd op vergelijking van electorale gegevens en opiniegegevens uit een groot aantal landen.[49] De Nederlandse belangstelling voor verkiezingsonderzoek bleek ook uit het proefschrift van Daudt (1961) over Floating voters and the floating vote; A critical analysis of American and English election studies.[50]

Nadat in 1967 de politicologen van de Vrije Universiteit een nationale enquête onder kiezers hadden gehouden,[51] werden ook in 1971, 1972 en 1977 bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer weer landelijke kiezersonderzoekingen uitgevoerd, maar nu onder leiding van een team van politicologen, afkomstig van alle in aanmerking komende Nederlandse universiteiten en hogescholen. De dagelijkse leiding berustte in 1971 bij onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam, in 1972 in Nijmegen en in 1977 in Leiden en Tilburg. Voor elk van de genoemde verkiezingsonderzoekingen werd een subsidie beschikbaar gesteld door de Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek.[52]

Wat hier verkiezingsonderzoek wordt genoemd, is in feite veel meer. De situatie komt er op neer dat ter gelegenheid van de Tweede Kamerverkiezingen gegevens worden verzameld over een groot aantal belangrijke variabelen in verband met opvattingen, gedragingen en posities van Nederlandse kiesgerechtigde staatsburgers. De vragenlijsten worden zodanig geformuleerd, dat de verzamelde gegevens, voor zo ver mogelijk, vergelijkbaar zijn in de tijd en over de landgrenzen heen.

Elk van de landelijke verkiezingsonderzoekingen resulteerde enkele maanden, soms zelfs reeds enkele weken na de verkiezingsdatum in een eerste

publicatie, waarin een aantal van de belangrijkste enquêteresultaten gepubliceerd werden.[53] Daarbij kwamen uiteenlopende onderwerpen aan de orde als de relatie van de partijkeus met leeftijd, inkomen en kerkelijke gezindte en veranderingen die zich daarin voltrekken, de samenhang van diverse politieke opvattingen met de partijkeus en diverse vormen van politieke participatie. Na de eerste snelle publicaties leidden de verkiezingsonderzoekingen nog tot een groot aantal andere publicaties, vooral in de vorm van artikelen in vaktijdschriften, maar ook in de vorm van rapporten en dissertaties. Daarin worden naast het stemgedrag tot nu toe vooral ook de politieke participatie en de politieke opvattingen geanalyseerd. Voorbeelden zijn een rapport van Irwin en Molleman (1972) over Political Participation in the Netherlands,[54] een dissertatie van Van der Maesen (1974) over participatie en democratie[55] en een rapport van Daemen (1978) over de politieke cultuur in Nederland.[56] Een vroege Nederlandse studie op het gebied van de politieke participatie was, naast de eerder genoemde electorale studies, een proefschrift van Jacqueline Schokking (1958) over de vrouw in de Nederlandse politiek.[57] Een Nederlandse sociologische dissertatie over politieke opvattingen is die van de sociaal-psycholoog Middendorp (1978), getiteld Progressiveness and Conservatism: The Fundamental Dimensions of ideological Controversy and Their Relationship to Social Class.[58] In een gezamenlijke dissertatie van de politicologen Bronner en De Hoog (1978) wordt het beslissingsgedrag van de kiezers verklaard met behulp van keuzemodellen uit de decisie-theorie en de attitude-theorie.[58*]

4.4.2 Politieke partijen

Voor wat de politieke partijen betreft, is vanuit de Nederlandse politicologie vooral studie gemaakt van hun geschiedenis, hun institutionele structuur en hun programma's.

Aanvankelijk werd de geschiedenis van de politieke partijen vooral door historici en juristen bestudeerd.[59] Vaak werden daaraan beschouwingen over een wenselijk geachte ontwikkeling verbonden. Een voorbeeld is het boek van de jurist Couwenberg (1960) over het Nederlandse partijstelsel in toekomstperspectief[60] en dat van Verkade over Democratic Parties in the Low Countries and Germany.[61]

De politicoloog Van der Land publiceerde in 1962 een proefschrift over het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij.[62] In 1973 werd te Groningen, met steun van de Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek en van de Rijksuniversiteit Groningen, een studie- en documentatiecentrum voor Nederlandse politieke partijen opgericht. Mede als vrucht daarvan publiceerde Lipschits (1977) een inleiding tot de geschiedenis

van de Nederlandse politieke partijen[63] en een studie over de protestants-christelijke stroming tot 1940.[64]

Naast de (parlementaire) geschiedenis van de politieke partijen is ook hun institutionele structuur, zoals die onder meer in de statuten tot uiting komt, meer dan eens systematisch-vergelijkend bestudeerd, onder meer door De Jong (1951)[65] en Lipschits (1965/1966).[66] Een systematisch vergelijkende analyse van partijprograms is onder meer ondernomen door De Bruyn (1971).[67] Over de Nederlandse politieke partijen en de nationale gedachte heeft Waltmans (1962) geschreven.[68]

Zoals we in de vorige paragraaf zagen, zijn ook de opvattingen, gedragingen en sociale positie van kiezers per politieke partij herhaaldelijk object van onderzoek geweest. Iets dergelijks geldt, zoals we in een volgende paragraaf zullen zien, ook voor de parlementsleden per partij. De opvattingen en gedragingen van hen die in de partij-organisatie actief opereren zijn tot voor kort echter in Nederland nog nauwelijks bestudeerd. Dit is temeer merkwaardig als men weet dat een aanzet daartoe reeds werd gegeven door niet-politicologen als Bonger (1934) en Kranenburg (1956).[69] Inmiddels is onder leiding van Lipschits een onderzoek naar het middenkader van de grootste vier politieke partijen op gang gekomen.[69*]

4.4.3 Parlement

De studie van de parlementaire geschiedenis wordt in Nederland overwegend door historici en juristen verricht. De beoefening van de geschiedenis der staatsinstellingen in een ruimere zin heeft onder meer een proefschrift van Cramer (1958) over parlement en pers in verhouding tot de overheid opgeleverd[70] en een studie van de staatsrechtsjurist Duynstee over de kabinetsformatie.[71]

Van politicologische zijde heeft men zich tot nu toe vooral bezig gehouden met opvattingen en gedragingen van parlementsleden voor zover die door middel van enquêtes onder parlementsleden gepeild kunnen worden. Daalder (1975) redigeerde een bundel over parlement en politieke besluitvorming in Nederland.[72] Van Schendelen (1975) schreef een proefschrift over parlementaire informatie, besluitvorming en vertegenwoordiging.[73] Daarnaast publiceerde hij, deels samen met Rosenthal en Scholten, verscheidene kleinere studies over parlementaire opvattingen en gedragingen.[74] Thomassen (1976) publiceerde een proefschrift waarin de afstand tussen kiezers en gekozenen empirisch onderzocht werd op basis van een vergelijking van gegevens uit enquêtes onder zowel kiezers als parlementsleden,[75], Kooiman (1976)[76] kwam met een boek van meer algemene aard op basis van enquêtes onder Tweede Kamerleden in 1968 en 1972. Daarnaast zijn zowel van politicologische als

van juridische zijde verscheidene meer formeel-institutionele studies over het Nederlandse parlement verschenen.[77]

4.4.4 Politiek actieve belangengroepen

Over de invloed van georganiseerde groepen op het maatschappelijke en politieke leven verscheen in 1959 een overwegend theoretische publicatie waaraan ook politicologen meewerkten.[78] Twee jaar later promoveerde de Nieuwzeelander Robinson aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een proefschrift over Dutch Organised Agriculture in International Politics.[79] Het Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam liet in 1965 een rapport over pressiegroepen in de Europese Economische Gemeenschap verschijnen.[80] Daarna verschoof het centrum van het onderzoek inzake pressiegroepen wat meer naar de invloed en effectiviteit van groepen. In 1971 verschenen twee rapporten die de vraag naar de mate waarin een actiegroep zijn doeleinden bereikt centraal stelden.[81]

In 1973 kwam de socioloog Braam gereed met een proefschrift over invloed van bedrijven op de overheid, waarin hij deze invloed op een originele manier wist te meten.[82] Twee jaar later verscheen het boek van de politicologen Mokken en Stokman c.s. (1975) waarin getracht werd economische en politieke macht van bedrijven te meten op basis van een toepassing van de positiemethode.[83] Braam ging uit van de probleempercepties en invloedspogingen van bedrijven en trachtte dan na te gaan in hoeverre de bedrijven bij de overheid hun doel bereikt hadden. Mokken c.s. namen als startpunt de positie van commissarissen en directeuren van bedrijven en gingen na in hoever zich cumulaties van posities bij bepaalde personen en daarmee ook bij bepaalde bedrijven voordeden. De oude methodologische discussie over de meting van macht en invloed is door deze publicaties in Nederland opnieuw gestimuleerd.[84]

De onderzoekingen inzake politieke partijen, parlement en belangengroepen kunnen althans gedeeltelijk als een onderzoek naar bepaalde elementen van de politieke elite worden gekarakteriseerd. Ook daarnaast wordt in Nederland nog elite-onderzoek verricht. Zo is er onder meer een onderzoek van Kooiman en anderen gaande naar de verhouding tussen politieke leiders en hoge ambtenaren.[85]

4.4.5 Provinciale en plaatselijke politiek

Naar de politiek in de elf provincies hebben Nederlandse politicologen tot nu toe nog vrijwel in het geheel geen onderzoek verricht.[86] Wel zijn ter gelegenheid van verkiezingen voor de provinciale staten enquêtes onder kiezers ge-

houden in het kader van een onderzoek naar politieke representatie.[87]

Ten aanzien van de politiek in gemeenten is meer onderzoek verricht. Allereerst is in één gemeente de afstand tussen burgers en gemeentebestuur onderzocht door middel van mondelinge enquêtes onder burgers, gemeenteraadsleden en ambtenaren.[88] In Leiden is een onderzoek naar politieke verhoudingen in gemeenten opgezet. De gegevens worden geput uit drie bronnen: een mondelinge enquête die in 1971 en 1972 werd gehouden onder een steekproef uit de bevolking en onder de burgemeesters, twee wethouders en twee raadsleden in 79 Nederlandse gemeenten; statistisch materiaal over alle Nederlandse gemeenten (volkstellingsgegevens sinds 1880 en de politieke kleur van gemeenteraadsleden en wethouders in 1962, 1966 en 1970); gegevens over alle burgemeesters op 1 januari van de jaren 1939, 1950 en 1970. Een deel van het materiaal is gepubliceerd in twee rapporten. Een boek van de Amerikaanse politicoloog Morlan (1974) behandelt opvattingen van burgers en bestuurders in 79 gemeenten, onder meer over de gekozen burgemeester, over de samenstelling van het college van burgemeester en wethouders, en de verhouding tussen kiezer en gekozene.[89] Een rapport van Daalder[90] en anderen (1974) behelst gegevens over de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 in alle toen 872 Nederlandse gemeenten, onder meer verdeeld naar urbanisatiegraad. De gegevens betreffen onder meer de deelnemende partijen, de opkomst van de kiezers, de politieke kleur van de gemeenteraden en de wethouders, en een kort historisch overzicht van de politieke verhoudingen bij de gemeenteraadsverkiezingen sinds 1931. Dittrich (1978) schreef een proefschrift over partijpolitieke verhoudingen in Nederlandse gemeenten[91]

Vergelijkend onderzoek naar gemeentelijk beleid, waarbij getracht wordt kenmerken van gemeentelijk beleid te verklaren uit politieke, economische en andere kenmerken van de gemeentelijke samenleving, wordt sinds kort verricht door politicologen en anderen in de afdeling bestuurskunde van de THT te Enschede. Dit gebeurt gedeeltelijk met financiële steun van het ministerie van binnenlandse zaken.

4.5 Vergelijkende politicologie

Een voorloper van de vergelijkende politicologie in Nederland is de staatsrechtsjurist Kranenburg, met zijn boeken over algemene staatsleer en over vergelijkend staatsrecht, waarin ook aan politieke verschijnselen veel aandacht werd geschonken.[92] Een aanzet tot die vergelijkende politicologie gaf De Jong[93] in 1951 met zijn proefschrift over politieke organisatie in West-Europa na 1800. Volgens de institutionele 'country by country approach' werden hier veranderingen in de politieke systemen van Groot-Brittanië, Frankrijk, België en Nederland sinds 1800 behandeld. Aan de orde kwamen onder meer het kiesrecht, politiek actieve belangengroepen, politieke partijen, het parlement, het kabinet en de positie van het staatshoofd, dit alles ook in onderlinge samenhang. In een volgend boek (1956) vergeleek De Jong[94] electorale en publieke opiniegegevens uit diverse Europese landen.

In 1960 volgde het proefschrift van Daalder[95] over organisatie en reorganisatie van de Britse regering sinds 1914. In de jaren zestig bleef de beoefening van de vergelijkende politicologie in Nederland hoofdzakelijk beperkt tot artikelen van Daalder en Lijphart.[96] Veel invloed had (ook internationaal) Lijphart's typologie van democratische politieke stelsels. Uitgaande van twee criteria, namelijk de homogeniteit of verzuildheid van de politieke cultuur enerzijds en de coöperatieve of concurrerende stijl van de politieke elites anderzijds, kwam hij tot een vierdeling in karteldemocratieën, pacificatiedemocratieën, centripetale democratieën en centrifugale democratieën.[97] In 1977 bouwde Lijphart zijn eerdere studies over de 'consociational democracy' uit tot een internationaal vergelijkend boek over Democracy in Plural Societies: A comparative Exploration.[98] Geconstateerd kan worden dat de bekende Nederlandse verzuiling een belangrijke bijdrage tot de vergelijkende politicologie heeft opgeleverd.

Enigszins in deze lijn ligt het proefschrift van De Swaan over Coalition Theories and Cabinet Formations (1973)[99] Zoals de ondertitel goed aangeeft, is dit 'A study of formal theories of coalition formation applied to nine european parliaments after 1918'. Vrij zeldzaam is de wijze waarop hier een relatie tussen formele theorieën en empirisch onderzoek is gelegd.

Vergelijkend van opzet, en toegespitst op overheidsbeleid, zijn de proefschriften van Aquina (1974) over het wetenschapsbeleid in Nederland, de Bondsrepubliek Duitsland en Groot-Brittanië,[100] en van Slomp (1977) over het landbouwbeleid in de Sowjet-Unie en China ten tijde van de collectivisatie in beide landen.[101]

Onderzoek inzake Oost-Europa wordt in Nederland vooral door slavisten en historici en slechts weinig door politicologen verricht. Behalve het zojuist genoemde proefschrift valt in dit verband ook nog te noemen dat van Kuypers (1954), van opleiding jurist, later hoogleraar in de politicologie, over de Russische problematiek in het Sowjetsstaatsbeeld.[102] In 1978 verscheen het proefschrift van Jurrjens[103] onder de titel The Free Flow: People, Ideas and Information in Soviet Ideology and Politics.

Aspecten van de problematiek van de ontwikkeling worden belicht in de proefschriften van Van Niekerk (1972) over populisme en politieke ontwikkeling in Latijns Amerika[104] en van Hoetjes (1977) over corruptie in het openbare leven in ontwikkelingslanden.[105]

4.6 Internationale betrekkingen

Sinds Hugo Grotius in 1625 zijn De jure belli ac pacis schreef, is de studie van de internationale betrekkingen in Nederland nauw aan die van het volkenrecht en de politieke geschiedenis verbonden geweest.

De eerste na-oorlogse universitaire docenten op het gebied van de internationale betrekkingen waren van oorsprong jurist, zoals Tammes en Van der Molen, of historicus, zoals Vlekke. Juristen en historici droegen het Nederlandse Genootschap voor Internationale Zaken en het tijdschrift Internationale Spectator, alsmede het tijdschrift Oost-West, later omgezet in Civis Mundi.

Een autoriteit op het gebied van het volkenrecht, Verzijl, publiceerde in 1945 een boek over de Verenigde Naties.[106] Tammes volgde in 1951 met een boek over internationale organisaties.[107] In beide gevallen stonden de juridische aspecten centraal. Overwegend historisch was de aanpak van Vlekke in een boek van 1948 over de verhouding tussen de Verenigde Staten en West-Europa en een studie van 1953 over de bi-polarisatie tussen Washington en Moskou.[108] In het kader van een historische benadering werd ook het buitenlands beleid van Nederland bestudeerd. Bekende voorbeelden daarvan zijn een tweedelig werk van de historicus Smit over de geschiedenis van de buitenlandse politiek van Nederland[109] en een studie van Van Campen, The quest for security: Some aspects of Netherlands foreign policy 1945–1950.[110]

Overzichten van de studie der internationale betrekkingen en eigen visies daarop geven de oraties van Vlekke (1956) over de studie der internationale staatkunde,[111] van Baehr (1966 en 1970) over onderwijs en onderzoek in de internationale betrekkingen en de studie van de buitenlandse politiek,[112] van Lijphart (1969) over paradigmas in de leer der internationale betrekkingen[113] en van Tudyka (1972) over veranderingen in de interessen ten aanzien van de internationale betrekkingen.[114] Daarnaast zijn er meer uitvoerige publikaties van Boasson (1963)[115] en de toen nog in Duitsland werkzame Tudyka (1971).[116]

Verder verscheen een reeks van studies, meest proefschriften van politicologen, met een historische benadering van meer beperkte onderwerpen. Voorbeelden zijn de studies van Biegel (1954) over de Arabische Liga,[117] van Sandberg (1959) over Duitsland als object en subject van internationale politiek,[118] van Lipschits (1962) over de franse politiek van 1933-1941 in de Levant[119] en van Van Staden over het Atlantisch bondgenootschap.[120]

Een meer gedragswetenschappelijke aanpak vindt men in een aantal andere publicaties. In 1962 promoveerde de Nederlandse politicoloog Baehr aan de Georgetown University in Washington D.C. op een dissertatie, deels gebaseerd op roll call analysis, over Dilemmas in United States Foreign Policy in

the United Nations with regard to Problems of National Self-Determination.[121] In hetzelfde jaar promoveerde de socioloog, later hoogleraar in de politicologie, Valkenburgh op een proefschrift over mensen in de koude oorlog, waarin naast ander materiaal ook enquêtegegevens verwerkt waren.[122] In 1966 publiceerde Lijphart, toen nog in de Verenigde Staten werkzaam, zijn boek over het Nederlandse beleid ten aanzien van westelijk Nieuw Guinea onder de titel The trauma of decolonization.[123]
De Nederlander J. W. Letterie[124] promoveerde in 1971 aan de University of North Carolina in Chapel Hill (V.S.) op een proefschrift, getiteld Individual competitive behavior as a function of attitudes, perceptions and pay-off conditions in an experiment with triads of subjects. Deze studie staat in de traditie van spelttheoretisch, simulerend, experimenteel onderzoek. Lipschits[125] kwam in hetzelfde jaar met een algemeen boek over simulaties in de internationale politiek. Baehr gaf in 1976 een overzicht van de geschiedenis, de structuur, de doelstellingen en het functioneren van de Verenigde Naties.[126] In 1977 verscheen in boekvorm het proefschrift van Stokman over Roll calls and sponsorship: A methodological analysis of third world group formations in the United Nations.[127] Over een in 1976 gehouden enquête onder leden van de nederlandse 'buitenlandse politiek elite' rapporteerden Baehr en anderen.[128]

Relatief veel aandacht is in het kader van de Nederlandse beoefening van de studie der internationale betrekkingen uitgegaan naar de problematiek van de Europese integratie. Een reeks van publicaties over de organisatie en het beleid der Europese gemeenschappen kwam voort uit het John F. Kennedy Institute te Tilburg onder leiding van de jurist Alting von Geusau.[129] De Vree promoveerde in 1972 op een studie over theorievorming inzake politieke integratie.[130]

Een tweede punt van aandacht is de problematiek van oorlog en vrede. De jurist Röling werd de initiator en leider van de Nederlandse polemologie en van het Polemologisch Instituut te Groningen. Van zijn hand verschenen onder meer boeken over oorlog en vrede (1963) en over polemologie.[131] Een aantal publicaties verzorgde het Studiecentrum voor vredesvraagstukken te Nijmegen.[132] Sinds 1977 is er Transactie, Tijdschrift over de Wetenschap van oorlog en vrede, dat vanaf 1972 reeds als populair wetenschappelijk tijdschrift het licht zag.

Een derde onderwerp, dat de laatste jaren de aandacht krijgt, is de rol van multinationale ondernemingen en de vakbeweging in de internationale politiek.[133]

4.7 Politieke theorieën en hun geschiedenis

Politicologische publicaties op het gebied van de politieke theorieën en hun

geschiedenis zijn in Nederland verhoudingsgewijs schaars. Lange tijd hebben Nederlandse studenten in de politicologie hun eerste kennis van politieke theorieën vanaf Plato tot heden in belangrijke mate moeten vergaren uit de buitenlandse handboeken van Sabine, Theimer, Touchard en anderen. Daarnaast bewees een Nederlandse vertaling van fragmenten uit de werken van politieke denkers vanaf Plato tot en met Roosevelt goede diensten in het onderwijs.[134] Bovendien gaven Willems en anderen in een door Van der Land geredigeerde bundel onder meer een beknopt overzicht van de geschiedenis der politieke theorieën.[135] De filosoof Vloemans publiceerde in 1971 een geschiedenis van de sociaalpolitieke filosofie.[136] Tenslotte verscheen in 1977 een omvangrijk boek van Van Gunsteren en Lock waarin klassieke politieke theorieën, vooral vanaf Machiavelli, worden behandeld.[137]

Daaraan waren wel publicaties van een meer beperkte opzet voorafgegaan. Zo verscheen in 1946 van J. Suys een boek over politieke beginselen, met name ten aanzien van de problemen van wereldregering.[138] Barents publiceerde in 1952 een korte inleiding tot het denken van Machiavelli[139] en in 1958 een studie onder de titel 'Democracy: An unagonized reappraisal'.[140] In 1964 verscheen het proefschrift van Hoogerwerf over protestantisme en progressiviteit, waarin opvattingen van Nederlandse protestanten over verandering en gelijkheid geanalyseerd werden op basis van schriftelijke stukken vanaf het begin van de negentiende eeuw enerzijds en een mondelinge enquête anderzijds.[141] In 1969 verwierf Stassen de doctorsgraad met een proefschrift over de idee van de democratie.[142] In hetzelfde jaar verscheen een boek van Lipschits over links en rechts in de politiek.[143] In 1971 kwam Sizoo met een proefschrift over de politieke gedachtenwereld van rechts.[144] Daarnaast waren verscheidene studies van niet-politicologen over politieke opvattingen gepubliceerd.[145]

4.8 Bestuurskunde

De positie van de bestuurskunde wordt in Nederland op verschillende wijzen gezien: als een zelfstandige wetenschap, als een deel van de politicologie en als een geheel van wetenschappen die samen het openbaar bestuur bestuderen. Deze paragraaf beperkt zich evenals de andere paragrafen voor zover mogelijk tot publicaties van afgestudeerden en docenten in de politicologie. Voor zover dat voor een samenhangend beeld nodig is, worden ook niet-politicologische publicaties genoemd.

De jurist G. A. van Poelje publiceerde een eerste algemene inleiding tot de bestuurskunde,[146] die nog sterk institutioneel-juridisch van aard was. Brasz c.s. volgden in 1962 met een inleiding tot de bestuurswetenschap[147] die naast institutionele ook meer gedragswetenschappelijke elementen bevatte en multi-

disciplinair (sociologisch-juridisch-economisch) was opgezet. Centraal staat in dit boek de ecologische benadering in de bestuurskunde. Vandaar dat de politieke, juridische, economische, sociaal-culturele en verdere omgeving van het openbaar bestuur uitvoerig worden behandeld. Naar aanleiding van een studiereis naar de Verenigde Staten publiceerde Brasz in 1964 een boekje over de Amerikaanse studie van het openbaar bestuur.[148]

De politicologen Rosenthal, Van Schendelen en Scholten kwamen in 1977 met een inleiding tot de studie van het openbaar bestuur waarvoor zij ook uit andere wetenschappen dan de politicologie hebben geput.[149] De drie hoofdonderwerpen van deze inleiding zijn de organisatie, het beleid en de politieke omgeving. De Nederlandse bestuurskundigen hebben zich tot nu toe in hun onderzoek vooral met de organisatie van het openbaar bestuur bezig gehouden, maar geleidelijk ook steeds meer aandacht aan de politieke omgeving en de sluitvorming geschonken. Aspecten van de organisatie van het openbaar bestuur werden onder meer belicht in de proefschriften van de socioloog Van Braam (1957) over ambtenaren en bureaucratie in Nederland,[150] Brasz (1960) over de gemeentebesturen als element in het Nederlandse stelsel van sociale beheersing,[151] de als jurist opgeleide Leemans (1967) over de eenheid in het bestuur van de grote stad[152] en de politicoloog Van Ruller (1972) over de problematiek van de agglomeraties.[153] Daarnaast kan onder meer genoemd worden het onderzoek van Kottman en anderen naar interdepartementale coördinatie.[154]

De politieke omgeving, en met name de relatie tussen overheid en burgers, stond centraal in het project bestuur-bestuurden van de Vrije Universiteit te Amsterdam. De samenwerking tussen bestuurskundigen en sociaal-psychologen in dit project leidde in 1974 tot vier boeken van respectievelijk Filet over participatiemogelijkheden van burgers bij het openbaar bestuur, Huismans en Siegerist over wat de Nederlandse burger vindt van de overheid, De Jong over organisatie en werkwijze van enkele bestuursorganisaties, en Smit over het contact tussen bestuursorganisaties en individuele burgers.[155] In dit verband kan ook een proefschrift van Faber (1974) over burgemeesters en democratie genoemd worden.[156] Breunese (1976) wijdde zijn proefschrift aan bestuurskundig onderzoek als zodanig.[157] De studies over besluitvorming komen in de volgende paragraaf aan de orde.

4.9 Beleidsstudies

Naast de organisatie is van oudsher ook de besluitvorming een van de centrale objecten van onderzoek in de bestuurskunde geweest. Dit blijkt ook uit de Nederlandse inleidingen in de bestuurskunde en met name ook uit de proefschriften van Scholten (1968) over de Sociaal-economische raad en de

ministeriële verantwoordelijkheid,[158] van Kooiman (1971) over besluitvorming bij de overheid in San Francisco,[159] de jurist Klinkers (1974) over Openbaarheid van bestuur[160] en de bestuurssocioloog Menting (1976) over beslissingsprocessen in de top van de PTT.[161]

Deels in samenhang met de besluitvorming wordt in de politicologie, de bestuurskunde en daarbuiten vooral sinds het laatste decennium meer dan voorheen systematisch studie gemaakt van de inhoud en de effecten van overheidsbeleid en de verschillende deelprocessen in het beleidsproces. Dit valt onder meer af te lezen uit het ontstaan van nieuwe tijdschriften. Sinds 1965 verschijnt op het gebied van de studie van de openbare financiën het tijdschrift Openbare Uitgaven. Vanaf 1972 geeft de commissie voor de ontwikkeling van Beleidsanalyse, ingesteld door de minister van financiën, het tijdschrift Beleidsanalyse uit. Sinds 1973 verschijnt het tijdschrift Beleid en Maatschappij. Vooral in het laatste tijdschrift hebben naast economen, juristen en sociologen ook politicologen een actief aandeel.

In de Nederlandse politicologie is de interesse voor een systematische bestudering van overheidsbeleid reeds vroegtijdig tot uiting gekomen; sinds 1960 onder meer bij Kuypers aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Het begrip beleid neemt in zijn omschrijving van het object van onderzoek van de politicologie een centrale plaats in. Bovendien tracht hij in de politicologische theorievorming en het onderzoek systematisch in termen van doeleinden en middelen te denken (de zogenaamde finale benadering). Behalve uit zijn begrippenapparaat, zoals hij dat onder meer in zijn boek over grondbegrippen van politiek (1973) publiceerde, blijkt dat ook uit de opzet van het mede door hem geleide nationale verkiezingsonderzoek 1967.[162]

Centraal staat de studie van het overheidsbeleid ook in twee boeken die Hoogerwerf in 1972 en 1978 samen met anderen publiceerde.[163] In wat mindere mate geldt dit ook voor een boek van Van den Doel en anderen over gelijkheid en ongelijkheid in Nederland.[164] In de inleiding van Rosenthal c.s. (1977) tot de studie van het openbaar bestuur vormen beleid en planning samen een van de drie hoofdonderdelen.[165] Belangrijke aspecten van overheidsbeleid kwamen ook aan de orde in de dissertaties van Aquina (1974)[166] over het wetenschapsbeleid in vier landen, Snellen (1975) over benaderingen in de formulering van de strategie,[167] Van Gunsteren (1976) over planning[168] en Ringeling over beleidsvrijheid van ambtenaren.[169] Systematisch vergelijkend onderzoek naar gemeentelijk beleid is vanuit de Nederlandse politicologie nog maar net begonnen, hoewel reeds in 1956 een niet-politicoloog een interessant proefschrift publiceerde over de structuur van de gemeentelijke uitgaven.[170]

5 Politicologie en politiek

5.1 De invloed van politieke gebeurtenissen op de politicologie

Bij het ontstaan van de politicologie in Nederland is de tweede wereldoorlog als katalysator opgetreden. Andere belangrijke factoren, die al langer werkten, waren de groeiende omvang van het overheidsbeleid en de toenemende behoefte aan inzicht in de mogelijkheden om dit beleid te beïnvloeden. Barents sluit daarbij aan als hij in zijn boekje van 1948 over de wetenschap der politiek opmerkt dat zij enerzijds verschillende mogelijkheden inzake doeleinden, wegen en middelen van de staat kan laten zien en anderzijds ook kan tonen welke voorwaarden vervuld moeten zijn, wil er sprake zijn van een politieke democratie.[171]

Dat men in politieke en ambtelijke kringen, althans op het ministerie van onderwijs en wetenschappen, de totstandkoming van politicologische studierichtingen belangrijk vond, blijkt onder meer uit de steun van het ministerie bij de oprichting van studierichtingen politicologie, hun regeling in het Academisch Statuut van 1967 en de instelling van leerstoelen voor politicologie en haar onderdelen. Voor de instelling van leerstoelen is zoals men weet, aan alle Nederlandse universiteiten, ook aan de bijzondere universiteiten, de medewerking van het ministerie nodig. Voor de benoeming van hoogleraren en lectoren is dit het geval aan de rijksinstellingen, niet aan de bijzondere instellingen. Aan de Universiteit van Amsterdam was voor de benoeming van hoogleraren en lectoren aanvankelijk ook het fiat van de gemeenteraad vereist.

Rond de eerste benoeming in de politiek sociale faculteit van de Universiteit van Amsterdam ontstonden in 1947 politieke problemen. Drie benoemingsvoordrachten die de gemeenteraad van Amsterdam had voorgesteld (dr. J. Suys voor de wetenschap der politiek, dr. S. Kleerekoper voor economie en dr. J. Presser voor geschiedenis) werden door de minister op formele gronden (een enkelvoudige voordracht) afgewezen. Vrij algemeen werd aangenomen dat de minister, dr. J. Gielen (Katholieke Volkspartij) bevreesd was voor een te linkse signatuur van de politiek sociale faculteit. Bij de tweede behandeling in de gemeenteraad sprak een meerderheid zich tegen dr. Suys en voor dr. J. Barents uit. Tenslotte werd Barents benoemd, evenals de aanvankelijk afgewezen candidaat voor respectievelijk economie en geschiedenis.[172]

In 1969 en daarna ontstonden in de studierichting politicologie van de Universiteit van Amsterdam en later ook in andere studierichtingen, met name ook aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen, ernstige conflicten. Tegenover een aantal docenten stond een aantal, veelal marxistische, studenten en

stafleden. Dezen eisten een vergaande invloed — verder dan de Wet Universitair Bestuurshervorming sinds 1970 toestaat — van studenten op de inhoud van de studie, de aanschaf en het voorschrijven van literatuur, de benoeming van wetenschappelijk personeel en andere beslissingen op het gebied van onderwijs en onderzoek. Bovendien eisten zij dat onderwijs en onderzoek in dienst van hun politieke idealen werden gesteld. In verband daarmee hanteerden zij voor de aanstelling van personeel, de aanschaf en het voorschrijven van literatuur en andere beslissingen over onderwijs en onderzoek veelal — althans volgens anderen — primair politieke criteria. Een aantal docenten keerde zich tegen deze tendenties, aangezien zij daarin een aantasting van het wetenschappelijk karakter en het niveau van onderwijs en onderzoek zagen. Het een en ander resulteerde onder meer in demonstraties, bezettingen van gebouwen, collegestakingen, beroepschriften, rechtszaken, langdurige schermutselingen en veel krantekoppen. Hoewel de rust langzamerhand uiterlijk lijkt te zijn weergekeerd, duren de spanningen en conflicten in verscheidene studierichtingen politicologie in Nederland nog voort. Een onmiskenbaar effect van de conflicten is dat veel kostbare tijd voor onderwijs en onderzoek verloren is gegaan. Bovendien is de beroepsmobiliteit onder hoogleraren in de politicologie voor Nederlandse verhoudingen uitzonderlijk groot. Ook lijkt door de vele publiciteit over spanningen en conflicten de reputatie van de politicologie in Nederland te zijn geschaad, hetgeen vermoedelijk op de arbeidsmarkt merkbaar is. Het verloop van de conflicten en hun achtergronden zijn in diverse publicaties uitvoerig belicht.[173]

5.2 Politicologen in de politiek

In de loop der jaren is, voor zover bekend, steeds eenderde tot tweederde van de in Nederland afgestudeerde politicologen in de politiek werkzaam geweest. In commissies die de overheid adviseren, hebben meer dan eens ook hoogleraren in de politicologie zitting gehad. Van de Nederlandse politicologen hebben verscheidene het tot minister of kamerlid gebracht. Men kan in dit opzicht zelfs van een over-vertegenwoordiging van politicologen — althans vergeleken met het aantal politicologen onder de academici — spreken.[174]

Uit tabel 2 kan worden afgeleid dat de werkkring van afgestudeerde politicologen vooral in drie sectoren ligt: het overheidsapparaat, allerlei andere politiek actieve groepen en het onderwijs. Aanvankelijk ging naar elk van de drie sectoren ongeveer eenderde van de afgestudeerden. Geleidelijk lijken verhoudingsgewijs minder politicologen dan voorheen bij de overheid werk te vinden en meer bij de andere politieke actieve groepen. Binnen de categorie van onderwijzende politicologen verliest het wetenschappelijk onderwijs verhoudingsgewijs terrein aan het voortgezet onderwijs.

Het feit dat politicologen zich meer gelijkmatig dan voorheen over verschillende werkkringen verspreiden, kan men enerzijds positief interpreteren. Het kan immers betekenen dat bepaalde werkkringen, zoals die in het voortgezet onderwijs en bij politiek actieve particuliere organisaties, meer dan voorheen voor politicologen open staan. Er zijn echter ook meer negatieve interpretaties denkbaar. Bijvoorbeeld: de beroepsidentiteit wordt minder duidelijk. De overheid en het wetenschappelijk onderwijs hebben voor politicologen verhoudingsgewijs minder professionele aantrekkingskracht dan voorheen. De personele groei van het wetenschappelijk onderwijs stagneert, ook bij toeneming van het aantal studenten. En de overheid is, waarschijnlijk mede als gevolg van de conflicten in de politicologie, verhoudingsgewijs minder dan voorheen bereid politicologen te benoemen.

De manifeste vraag naar politicologen is op de Nederlandse arbeidsmarkt nog steeds zeer beperkt. Een analyse van personeelsadvertenties van overheidsinstanties en particuliere instanties (met uitzondering van het bedrijfsleven) voor academische en vergelijkbare functies in het eerste halfjaar van 1977 leerde dat slechts in 1 % van de 1095 gevallen een politicoloog en eveneens in 1 % van de gevallen een bestuurskundige werd gevraagd. Voor de economische wetenschap was dit 23 % en voor de rechtswetenschap 31 procent. Daar staat tegenover dat de latente vraag naar politicologen en bestuurskundigen groot kan worden genoemd, als men er vanuit gaat dat politicologen en bestuurskundigen geschikt zijn voor beleidsfuncties. Van de onderzochte advertenties had ruim de helft direct of indirect betrekking op een beleidsfunctionaris, waarbij vooral aan beleidsvoorbereiders werd gedacht.[175] De kunst zal zijn de latente vraag in de toekomst meer dan tot nu toe in een manifeste vraag om te zetten.

5.3 De Nederlandse overheid en de politicologie

Met de inhoud van het onderwijs in de politicologie heeft de Nederlandse overheid vrijwel geen bemoeienis. De regeling in het Academisch Statuut inzake de studierichtingen in de politicologie zegt, zoals al werd opgemerkt, niets over de inhoud van het vak politicologie. Indirect oefent de overheid echter wel invloed op de politicologie uit via het al dan niet toekennen van aangevraagde leerstoelen, via de omvang van de universitaire begrotingen, via subsidies en opdrachten voor onderzoek, en via het al dan niet benoemen van politicologen in overheidsdienst.

Alle Nederlandse universiteiten en hogescholen, waaronder ook particulieren instellingen zoals de Vrije Universiteit te Amsterdam en de Katholieke Universiteit te Nijmegen, worden zoals men weet voor honderd procent door de staat betaald. Deze royaliteit kent echter haar grenzen. De laatste jaren

*Tabel 2: Werkkring*en van in Nederland afgestudeerde politicologen

	1967	1969	1972	1973
wetenschappelijk onderwijs	23,0	27,1	26,2	17,4
voorgezet onderwijs	4,3	1,2	3,8	14,7
subtotaal: *onderwijs*	27,3	28,3	30,0	32,1
rijksoverheid	19,0	17,5	17,2	10,9
gemeente, provincie, p.b.o., e.d.	7,1	7,8	7,8	9,8
inter- en supranationale organisaties	4,8	5,3	4,0	1,1
subtotaal: *overheid*	30,9	30,6	29,0	21,8
bedrijfsleven	11,1	13,3	9,9	7,7
pers, radio en t.v.	6,3	3,6	3,4	4,3
niet-universitaire onderzoeksinstellingen	4,0	3,0	2,5	3,3
werkgevers- en werknemersorganisaties	2,4	2,4	0,9	1,1
wetenschappelijke bureaus v. partijen	2,4	1,8	1,2	—
maatschappelijk werk	1,6	1,2	1,2	1,1
lid Tweede Kamer	—	1,2	0,6	—
particuliere instellingen, verenigingen, stichtingen enz.	—	—	5,0	14,1
subtotaal: *politiek actieve groepen*	27,8	26,5	25,7	31,8
overigen (zonder beroep, huisvrouwen, militaire dienst, overleden, post-doctorale studie, onbekend)	14,0	14,7	15,3	14,3
Totaal in procenten	100%	100%	100%	100%
Totaal absoluut	126	166	321	458 (steekproef N = 132)

(Bronnen: Acta Politica II (3), 1966/1967, p. 245; idem IV (4), juli 1969, p. 484; idem VII (3), juli 1972, p. 364; idem X (1), januari 1975, p. 59).

tracht de overheid de stijging van de universitaire uitgaven krachtig af te remmen. Bovendien is volgens de geldende regels en ook in de praktijk het aantal universitaire docenten per student in de sociale wetenschappen, en dus ook in de politicologie, aanzienlijk lager dan in de natuurwetenschappen, de medische wetenschap en de technische wetenschappen.

Het onderzoek op het gebied van de politicologie in Nederland wordt vrijwel geheel door de overheid gefinancierd. Dit gebeurt ten eerste in de vorm van de financiering van de personele en materiële kosten van de studierichtingen politicologie via de begrotingen van de universiteiten. Een andere geldstroom loopt via de contractresearch. De omvang van deze stroom is echter zeer beperkt, aangezien overheidsinstanties slechts weinig opdrachten aan politicologen verlenen. Voor de bestuurskunde ligt dit iets gunstiger. Ten derde verleent de overheid ook subsidies voor politicologisch onderzoek. Dit gebeurt met name via de Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek (Z.W.O.). Zonder de steun van deze organisatie zouden een aantal politicologische onderzoekingen in Nederland niet verricht hebben kunnen worden. De omvang van de steun laat echter nog veel te wensen over. Van de totale steunverlening door Z.W.O. is in de jaren 1971-1976 nooit meer dan 5,7 procent naar het totaal van de maatschappijwetenschappen (recht, economie, geschiedenis, sociologie, psychologie, politicologie en nog wel meer) gegaan. Ongeveer driekwart ging naar de natuurwetenschappen, waarvan alleen reeds naar sterrenkunde vrijwel elk jaar meer dan alle maatschappijwetenschappen samen.[176] De Nederlandse politicologie heeft tot nu toe altijd minder, en meestal aanzienlijk minder, dan f 1 miljoen per jaar aan subsidies ontvangen.

De politicologie bevindt zich in een vicieuze cirkel: weinig goed onderzoek, weinig goede subsidie-aanvragen, weinig financiën, weinig onderzoek etcetera. Een aantal Nederlandse politicologen wil trachten deze vicieuze cirkel te doorbreken door de kwaliteit en kwantiteit van subsidie-aanvragen te stimuleren via de in 1975 opgerichte Nederlandse stichting voor politicologisch onderzoek, die begin 1979 werd omgezet in de Nederlandse stichting voor wetenschappelijk onderzoek inzake politiek en openbaar bestuur (Nespob).

6 Balans en perspectief

In de dertig jaren waarin de politicologie in Nederland nu als zelfstandige wetenschap heeft bestaan, is onmiskenbaar een belangrijke vooruitgang in termen van kennis en inzicht geboekt. De begrips- en theorievorming over politieke verschijnselen heeft vorderingen gemaakt. Methoden en technieken om politieke verschijnselen volgens de hedendaagse stand van de sociale wetenschappen te onderzoeken, zijn bekend geworden en toegepast. Op alle deelgebieden van de politicologie zijn belangrijke studies verricht. De wetenschappelijke kennis van het Nederlandse politieke systeem en van politieke gedragingen en opvattingen van kiezers, politieke partijen, belangengroepen, het parlement en ambtenaren, ontbrak in 1945 nog vrijwel geheel en is sindsdien aanmerkelijk gegroeid. De internationale, vooral engelstalige, politicologische literatuur is voor Nederland ontsloten. Het aantal boeken van nederlandse politicologen, dat in 1948 nog nihil was, groeide in dertig jaar tijd met ongeveer tweehonderd en het aantal politicologische tijdschriftartikelen

tot enkele honderden. Het personele potentieel van de Nederlandse politicologie is toegenomen van vrijwel niets in 1945 tot ongeveer 25 hoogleraren en lectoren en verscheidene tientallen stafleden verspreid over negen universiteiten en hogescholen. Het aantal afgestudeerden nam toe tot ongeveer negenhonderd en het aantal studenten in de politicologie tot ongeveer zeventienhonderd. Via de tijdschriften, de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek, de Sectie politicologie van de Academische Raad en de Nederlandse Stichting voor wetenschappelijk onderzoek inzake politiek en openbaar bestuur zijn belangrijke kanalen voor communicatie en coördinatie beschikbaar gekomen. Toch valt er nog veel te wensen. Nog steeds levert de politieke kaart van Nederland vanuit het gezichtspunt van de politicologie het beeld op van een wit vlak met slechts enkele stippellijntjes. De politicologische kennis is verbrokkeld. Er is meer analyse dan synthese. Men mist een beleid, gericht op het stimuleren van cumulatief werk via trend reports, review articles, boeken die een overzicht bieden, samenhangende onderzoekprogramma's, taakverdeling en verdergaande coördinatie van het onderzoek tussen de verschillende universiteiten. Niet alleen als gevolg van een tekort aan mankracht en op synthese gerichte activiteit, maar ook als gevolg van een tekort aan wetenschappelijke kennis, is er bijvoorbeeld nog steeds geen politicologisch boek dat een goed up to date overzicht geeft van het Nederlandse politieke systeem en zijn onderdelen. Evenmin zijn er afzonderlijk boeken die op basis van empirisch onderzoek een up to date overzicht bieden van de Nederlandse politieke cultuur, het electoraal gedrag, de politieke partijen, de belangengroepen, het parlement, de overheidsbureaucratie, de kabinetsformatie, het Nederlandse overheidsbeleid, de politieke machtsverdeling, de gemeentelijke en provinciale politieke systemen, het gemeentelijke en provinciale beleid, de rol van Nederland in de internationale politiek, de veranderingen die zich in dit alles hebben voltrokken – om maar enkele onderwerpen te noemen die elk voor zich een boek waard zijn. Belangrijke en grote gebieden van onderzoek, zoals bijvoorbeeld de inhoud, voorbereiding, bepaling, uitvoering en effecten van overheidsbeleid, liggen politicologisch gezien in Nederland nog vrijwel geheel braak.

De financiële overheidssteun voor onderwijs en onderzoek in de politicologie is, vergeleken met die in de natuurwetenschappen, veel te beperkt. Bovendien vraagt de overheid voor haar vacatures zelden een politicoloog. De idee dat men politieke verschijnselen slechts behoeft te benaderen met oordelen en intuïtie en niet met empirische wetenschappelijke kennis is in Nederland nog wijd verbreid, ook in de overheidssfeer.

Wil de Nederlandse politicologie de plaats veroveren die haar in het belang van de wetenschap en van de Nederlandse samenleving toekomt, dan zal zij nog meer dan tot nu toe moeten tonen wat zij waard is. Aan onderwijs en onderzoek behoren niet alleen meer financiële en personele hulpmiddelen beschikbaar te worden gesteld, maar ook vanuit de kring van politicologen hogere eisen te worden gesteld. De politicologische inspanningen zullen meer op onderwijs en onderzoek en minder dan tot nu toe op administratieve taken en onderlinge conflicten moeten worden gericht. Met vereende krachten zal de Nederlandse politicologie ernaar moeten streven de financiële mogelijkheden voor onderwijs en onderzoek en publicaties uit te breiden, en de positie van de politicologie op de arbeidsmarkt te verbeteren.

De weg naar een verdere groei en erkenning van de Nederlandse politicologie lijkt moeilijk, maar gezien wat in de afgelopen dertig jaar werd bereikt, niet onbegaanbaar.

Noten

* De auteur dankt de Nederlandse hoogleraren en lectoren in de politicologie, aan wie een concept van dit artikel werd toegezonden, voor hun waardevolle aanvullingen en commentaren. Een enigszins gewijzigde engelstalige versie van dit artikel verschijnt in: William G. Andrews, (ed.), Handbook of Contemporary World Political Science, Greenwood Press, Westport, Conn. (in voorbereiding). Het literatuuroverzicht is bijgewerkt tot eind 1978.

1. J. V. Rijpperda Wierdsma en G. A. Hintzen, Political Science in the Netherlands, in: *Contemporary Political Science: A Survey of Methods, Research and Teaching,* Unesco, Paris, 1950, p. 280-293; H. Wansink,*Politieke wetenschappen aan de Leidse Universiteit 1575 ± 1650,* (diss.), Leiden, 1975; H. W. Blom, Politieke wetenschap in de Gouden Eeuw, in: *Acta Politica,* XIII (3), augustus 1978, pp. 305-330.
2. Zie J. Suys, *De rechten van de mens,* Amsterdam, 1947, en J. Suys, *Politiek en vrede,* Arnhem, 1955.
3. Artikel 110 en 111 van het *Academisch Statuut.*
4. Artikel 22 quinquies en artikel 22 sexies van het *Academisch Statuut.*
5. De administraties van de betreffende studierichtingen ben ik erkentelijk voor het verstrekken van de gegevens.
6. Dit overzicht bouwt onder meer voort op J. Barents, *Political Science in Holland,* paper, Seventh round table, International Political Science Association, 1959; bibliografieën in *Acta Politica;* in dit hoofdstuk genoemde publicaties en daarin opgenomen literatuuropgaven.
7. Zie bijvoorbeeld J. J. de Jong, *Wetenschap en politiek,* Utrecht, 1953, p. 11 en H. Daudt, *Enige recente ontwikkelingen in de wetenschap der politiek* (oratie), Leiden, 1963, p. 6 en 26.
8. J. Barents, *De wetenschap der politiek: Een terreinverkenning,* 's-Gravenhage, 1953, p. 25 en 26.
9. J. Barents, *Political Science in Western Europe: A Trend Report,* London, 1961.
10. J. J. de Jong, *Politicologie: Een syllabus en studiewijzer,* Amsterdam, 1958, p. 10, 11.
11. *Repertorium van de sociale wetenschappen, deel I, Politiek,* onder redactie

van L. van der Land, Amsterdam/Brussel, 1958. In 1966 verscheen J. Niezing, *Inleiding tot de politieke sociologie,* Assen, 1966. Hoewel niet bedoeld als een algemeen overzicht, werd ook een breed terrein bestreken in: *Massamedia en politiek: Vierentwintig essays ter nagedachtenis aan prof. mr. L. G. A. Schlichting,* Utrecht, 1968.

12. H. Daudt, op. cit., pp. 6 en 16.

13. P. Valkenburgh, *Inleiding tot de politicologie: Problemen van maatschappij en macht,* Amsterdam, 1968, p. 5.

14. A. Hoogerwerf, *Politicologie: Begrippen en problemen,* Alphen aan den Rijn, 1972, p. 37; ibid., *Politiek in beweging: Een bundel politicologische schetsen,* Alphen aan den Rijn, 1971. Onder redactie van dezelfde auteur: *Verkenningen in de politiek,* 1 en 2, Alphen aan den Rijn, derde druk, 1976.

15. G. Kuypers, *Grondbegrippen van politiek,* Utrecht/Antwerpen, 1973, pp. 18, 19.

16. Kurt P. Tudyka, *Kritische Politikwissenschaft,* Stuttgart etc., 1973, pp. 39 en 23.

17. M. P. C. M. van Schendelen, (red.), *Kernthema's van de politicologie,* Meppel/Amsterdam, 1976.

18. J. Barents, 1948, op. cit.; C. W. van der Pot, *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht,* bewerkt door A. M. Donner, 10e druk, Zwolle, 1977; S. W. Couwenberg, *De omstreden staat: Ontwikkeling en problematiek van de staatstheorie in de twintigste eeuw,* Alphen aan den Rijn, 1974; R. J. B. Bergamin, et. al., *De cultuurstaat,* Deventer, 1976; S. Stuurman, *De theorie van de staat en het ontstaan van de EEG,* Amsterdam, 1975; S. Stuurman, *Kapitalisme en burgerlijke staat: Een inleiding in de Marxistische politieke theorie,* Amsterdam, 1978. Zie ook het overwegend door marxistische studenten in de politicologie geredigeerde tijdschrift *Paradogma.*

19. Valkenburgh, op. cit.

20. P. Valkenburgh, *Anatomie van het conflict: Een modeltheoretische benadering,* Alphen aan den Rijn, 1969, De socioloog R. Kroes publiceerde *Conflict en radicalisme,* Meppel, 1971. Vgl. Tudyka, 1973, op. cit.

21. J. K. De Vree, *Political Integration: The Formation of Theory and its Problems,* 's-Gravenhage, 1972. Zie ook J. K. De Vree, *Het stervensuur van Leviathan?* (oratie), Alphen aan den Rijn, 1974.

22. G. Kuypers, op. cit.

23. J. van den Doel, *Demokratie en welvaartstheorie: Een inleiding in nieuwe politieke economie,* Alphen aan den Rijn, eerste druk 1975, tweede druk 1978.

24. R. J. in 't Veld, *Meerderheidsstelsel en welvaartstheorie,* Leiden, 1975.

25. Herman R. van Gunsteren, *The Quest for Control: A critique of the rational-central-rule approach in public affairs,* London etc., 1976.

26. U. Rosenthal, M. P.C. M. van Schendelen, G. H. Scholten, *Openbaar bestuur: Organisatie, beleid en politieke omgeving,* Alphen aan den Rijn, 1977.

27. A. Hoogerwerf (red.), *Overheidsbeleid,* Alphen aan den Rijn, 1978.

28. J. van den Doel en A. Hoogerwerf (red.), *Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland: Analyse en beleid,* Alphen aan den Rijn, 1975.

29. G. P. Noordzij, *Systeem en beleid,* Meppel/Amsterdam, 1977.

30. J. A. J. de Vries, *Belastingheffing in beweging: Een onderzoek van de resistentie en stabiliteit van het belastingpolitieke systeem in het bijzonder tegen de achtergrond van de Europese integratie,* z.p., 1968.

31. U. Rosenthal, *Political Order: Rewards, Punishments en Political Stability,* Alphen aan den Rijn, 1978.

32. Zie bijv. A. Hoogerwerf, *Verandering van politieke stelsels,* (oratie), Alphen aan den Rijn, 1969.

33. *Kiezer en verkiezing: Verslag van een onderzoek met betrekking tot de verkiezing van 1956 in Nieuwer-Amstel voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal,* Amsterdam, 1963. Dit verslag werd grotendeels geschreven door Constance E. van der Maesen en P. R. Baehr.

34. David Easton, Introduction: The Current Meaning of 'Behavioralism' in Political Science, in: James C. Charlesworth, (ed.), *The Limits of Behavioralism in Political Science,* Philadelphia, 1962, p. 7, 8.

35. David Easton, The New Revolution in Political Science, in: *Acta Politica,* V, (2), januari 1970, pp. 208-221.

36. Vgl. H. Daudt, 1963, op. cit., pp. 6, 7 en 24, 25 en H. Daudt, Politicologie en politieke praktijk, in: M. P. C. M. van Schendelen, op. cit., pp. 262-294.

37. R. J. Mokken, *A Theory and Procedure of Scale Analysis with Applications in Political Research,* Den Haag, 1970.

38. F. N. Stokman, *Roll Calls and sponsorship: A methodological analysis of third world group formation in the United Nations,* Leiden 1977.

39. J. J. de Jong, *Politieke organisatie in West-Europa na 1800,* 's-Gravenhage, 1951. Van de vele staatsrechtelijke literatuur wordt hier slechts genoemd C. W. van der Pot, *Handboek van het Nederlandse staatsrecht,* bewerkt door A. M. Donner, tiende druk, Zwolle, 1977, dat ook vele observaties ten aanzien van het nederlandse politieke systeem behelst.

40. J. J. de Jong, Politieke structuur sinds de bevrijding, in: *Oosthoek's Encyclopedie,* deel 16, vierde druk, supplement, Utrecht, 1955, pp. 402-429.

41. S. W. Couwenberg (red.), *Problemen der democratie,* deel 1, Den Haag, 1965 en deel 2, Den Haag, 1967. Zie ook H. A. Brasz, H. Daudt et. al., *Democratie anno 1967: Werking en feilen van een systeem,* Meppel, 1967.

42. H. Daalder, *Leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse Politiek,* Assen, 1964 en ibid. Politici en politisering in Nederland, beide opgenomen in H. Daalder, *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek,* Assen, 1974.

43. G. Kuypers, *Het politieke spel in Nederland: Diagnoses, remedies en een suggestie,* Meppel, 1967, pp. 38.

44. Arend Lijphart, *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands,* Berkeley, 1968 en 1975; nederlandse vertaling: *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek,* Amsterdam, 1968, 1976 en 1979. Zie ook A. Lijphart, Kentering in de Nederlandse Politiek, in: *Acta Politica,* IV (3), april 1969, pp. 231-247.

45. J. Th. J. van den Berg en H. A. A. Molleman, *Crisis in de Nederlandse politiek,* Alphen aan den Rijn, 1974, pp. 61, 62.

46 J. van Putten, *Demokratie in Nederland,* Utrecht/Antwerpen, 1975, ibid.; *Ontevredenheid over politiek,* Meppel, 1971.

47. *Kiezer en verkiezing,* op. cit.

48. *De Nederlandse kiezer: Een onderzoek naar zijn gedragingen en opvattingen,* 's-Gravenhage, 1956.

49. J. J. de Jong, *Overheid en onderdaan,* Wageningen, 1956.

50. H. Daudt, *Floating voters and the floating vote: A critical analysis of American and English election studies,* Leiden, 1961. Zie ook Daudt's bijdrage in het

Repertorium van de sociale wetenschappen, t.a.p.

51. *De Nederlandse kiezer in 1967,* Amsterdam, 1967; *Kiezen in 1967: Eindverslag van het nationaal kiezersonderzoek 1967,* Amsterdam, 1977.

52. *De Nederlandse Kiezer '71,* Meppel, 1971; De Nederlandse kiezer '72, Alphen aan den Rijn, 1973; *De Nederlandse kiezer '73,* Alphen aan den Rijn, 1973; *De Nederlandse kiezer '77,* Voorschoten, 1977. Engelstalige codeboeken zijn *The Dutch voter 1972-1973,* vol. 1 en 2, Nijmegen, 1974. Zie ook C. J. Wiebrens, G. A. Irwin en J. Verhoef, *Vragen en vraagstellingen van de nationale kiezersonderzoekingen: Een evaluatie,* Leiden, 1976. Volgens deze auteurs zijn naar aanleiding of op basis van de nationale verkiezingsonderzoeken 116 publikaties geproduceerd of in voorbereiding (p. 3).

53. Zie noot 52.

54. G. A. Irwin en H. A. A. Molleman, *Political Participation in the Netherlands,* Leiden, 1972. Zie ook de dissertatie van de socioloog F. J. Heunks, *Aliënatie en stemgedrag,* Tilburg, 1973.

55. C. E. van der Maesen, *Participatie en democratie,* Amsterdam, 1974.

56. H. H. F. M. Daemen, *Burgerzin en politiek systeem,* Enschede, 1978.

57. J. C. Schokking, *De vrouw in de nederlandse politiek,* Een inleidend onderzoek, Assen, 1958. Zie ook het sociologische proefschrift van L. J. Gubbels, *Veranderingen in politieke betrokkenheid bij gehuwde vrouwen: Een exploratieve studie,* Nijmegen, 1977, en L. J. Gubbels, *Vrouwen en politiek: Een literatuurstudie,* Nijmegen, 1978.

58. C. P. Middendorp, *Progressiveness and Conservatism: The Fundamental Dimensions of ideological Controversy and Their Relationship to Social Class,* The Hague, 1978.

58*. A. E. Bronner en R. de Hoog, *Politieke voorkeur: Oordelen en beslissen* (diss.), Universiteit van Amsterdam, 1978. Over politieke participatie ook: J. J. van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek,* en G. W. Noomen, *Beweren en motiveren,* beide Amsterdam, 1977.

59. Voor een uitvoerige bibliografie zie men I. Lipschits, Geschiedschrijving over de Nederlandse politieke partijen: Reactie en aanvulling, in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden,* deel 1, aflevering 3, 1976, pp. 455-488.

60. S. W. Couwenberg, *Het nederlandse partijstelsel in toekomstperspectief,* Den Haag, 1960.

61. W. Verkade, *Democratic Parties in the Low Countries and Germany,* Leiden, 1965.

62. L. van der Land, *Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij,* Amsterdam, 1962.

63. I. Lipschits, *Politieke stromingen in Nederland: Inleiding tot de geschiedenis van de Nederlandse politieke partijen,* Deventer, 1977.

64. I. Lipschits, *De protestants-christelijke stroming tot 1940,* Deventer, 1977. In de reeks Cahiers Nederlandse politiek van het centrum verschenen voorts J. van Putten, *Vrijheid en welzijn, Over socialisme en de toekomst van onze samenleving,* Deventer, 1977; Bertus Boivin, Herman Hazelhoff, Bert Middel en Bob Molenaar, *Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links,* Deventer, 1978; J. Th. M. Bank, Opkomst en ondergang van de Nederlandse volksbeweging, Deventer, 1978. Van belang zijn ook de jaarboeken van het centrum.

65. J. J. de Jong, 1951, op. cit. Zie ook H. Daalder, Parties and Politics in the

Netherlands, in: *Political Studies,* 3 (1955), pp. 1-16.

66. I. Lipschits, Partijbestuur en fractie, in: Acta Politica, I (1/4) 1965/1966, pp. 154-171. Vgl. ook F. A. Hoogendijk, *Partijpropaganda in Nederland,* Amsterdam/Brussel, 1971.

67. L. P. J. de Bruyn, *Partij kiezen: Systematisch-vergelijkende analyse van de partijprograms voor de Tweede Kamerverkiezingen 1971,* Alphen aan den Rijn, 1971.

68. H. J. G. Waltmans, *De Nederlandse politieke partijen en de nationale gedachte,* Sittard,1962.

69. W. A. Bonger, *Problemen der democratie: Een sociologische en psychologische studie,* Groningen, Batavia, 1934; R. Kranenburg, *Politieke organisatie en groepspsychologie,* Haarlem, 1956.

69*. Het onderzoek wordt verricht op basis van een schriftelijke vragenlijst, die aan de afgevaardigden op de nationale partijcongressen van het CDA, de PvdA, de VVD en D'66 wordt voorgelegd. Het maakt deel uit van een vergelijkend onderzoek in de negen lid-staten van de Europese Gemeenschap.

70. N. Cramer, *Parlement en pers in verhouding tot de overheid,* Leiden, 1958.

71. F. J. F. M. Duynstee, *De kabinetsformaties 1946-1965,* Deventer, 1966.

72. H. Daalder (red.), *Parlement en politieke besluitvorming in Nederland,* Alphen aan den Rijn, 1975. Zie ook H. Daalder en S. Hubée-Boonzaaijer, Sociale herkomst en politieke recrutering van Nederlandse Kamerleden in 1968; in: *Acta Politica,* V (3), april 1970, pp. 292-333 en idem, V (4), juli 1970, pp. 371-416; H. Daalder en S. Hubée-Boonzaaijer, *Kamers en Kamerleden,* Leiden, 1971; Hans Daalder en Jerold G. Rusk, Perceptions of Party in the Dutch Parliament, in: Samuel Patterson en John C. Wahlke, (eds.) *Comparative legislative Behavior; Frontier of research,* New York, 1972, pp. 143-198. J. P. van de Geer en H. de Man, *Analysis of responses to issue statements by members of the Dutch parliament 1972,* Leiden, 1974; H. Daalder en J. P. van de Geer, Partij-afstanden in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in: *Acta Politica,* XII (3), juli 1977, pp. 289-345.

73. M. P. C. M. van Schendelen, *Parlementaire informatie, besluitvorming en vertegenwoordiging,* Rotterdam, 1975.

74. U. Rosenthal, M. P. C. M. van Schendelen en G. H. Scholten, *Ministers, Ambtenaren en Parlementariërs in Nederland,* Groningen, 1975, H. T. J. F. van Maarseveen en M. P. C. M. van Schendelen, *Proces van wetgeving: Een onderzoek naar de snelheid van wetgeving in Nederland,* (1961-1970), Groningen, 1976; M. P. C. M. van Schendelen, *Terugtred van de wetgever,* Groningen, 1976.

75. J. J. A. Thomassen, *Kiezers en gekozenen in een representatieve democratie,* Alphen aan den Rijn, 1976.

76. J. Kooiman, *Over de Kamer gesproken,* 's-Gravenhage, 1976.

77. E. van Raalte, *Het Nederlandse parlement,* 's-Gravenhage, zesde druk, 1974. Vgl. ook J. J. de Jong, 1951, op. cit.. en het boek van de voorzitter van de Tweede Kamer, A. Vondeling *Tweede Kamer: lam of leeuw?; Synopsis,* Leeuwarden, 1976.

78. J. J. de Jong et al., *Pressiegroepen,* Utrecht, 1959. Zie ook J. Barents (red.), *Pers, propaganda en openbare mening,* Leiden, 1956. De perswetenschap en de publicitiek rekenen we hier niet tot de politicologie.

79. A. D. Robinson, *Dutch organised Agriculture in international Politics,* 1945—1960, 's-Gravenhage, 1961.

80. *Pressiegroepen in de E.E.G.,* Deventer, 1965

81. *Aktie en doeltreffendheid,* Nijmegen, 1971; W. Kok, C. Meyer en G. van Ruiten, *Protest tegen Progil: Een onderzoek naar de achtergronden en uitwerkingen van een protest,* Groningen, 1971.

82. G. P. A. Braam, *Invloed van bedrijven op de overheid: Een empirische studie over de verdeling van maatschappelijke invloed,* Meppel, 1973. Zie ook G. P. A. Braam, et al., *Collectieve acties,* Meppel, 1976.

83. H. M. Helmers, R. J. Mokken, R. C. Plijter en F. N. Stokman, *Graven naar macht: Op zoek naar de kern van de Nederlandse economie,* Amsterdam, 1975. In 1971 was een voorlopig rapport verschenen: R. J. Mokken en F. N. Stokman: *Invloedsstructuren van politieke elites in Nederland,* Amsterdam, 1971.

84. Zie ook het proefschrift van de socioloog A. J. A. Felling, *Lokale macht en netwerken: Een methodologische terreinverkenning,* Alphen aan den Rijn/Brussel, 1974, en daarvan ook het tweede deel, A. J. A. Felling, *Sociaal-netwerkanalyse,* Alphen aan den Rijn/Brussel, 1974. Voorts *Acta Politica,* VIII (2), april 1973, Themanummer over macht en invloed.

85. S. J. Eldersveld, S. Hubée-Boonzaaijer en J. Kooiman, Het politieke proces in de ogen van hoge ambtenaren en politici: Een eerste verkenning, in: *Politisering van het openbaar bestuur,* Den Haag, 1974. Zie ook *Elite en buitenlandse politiek in Nederland,* 's-Gravenhage, 1978 en D. Th. Kuiper, *De voormannen: Een sociaalwetenschappelijke studie over ideologie, conflict en kerngroepvorming binnen de gereformeerde wereld in Nederland 1820-1930,* Meppel, 1972.

86. Zie H. A. Brasz, *Toezicht op gemeentebesturen,* Alphen aan den Rijn, 1964.

87. F. J. Heunks, 1973, op. cit., en J. J. A. Thomassen, 1976, op. cit.

88. *Burgers kijken naar hun gemeente,* Nijmegen, 1971.

89. R. L. Morlan, *Gemeentepolitiek in debat: Opvattingen van bestuurders en bevolking,* Alphen aan den Rijn, 1974.

90. H. Daalder, K. L. L. M. Dittrich, R. P. van den Helm en J. Verhoef, *Gemeentepolitiek in kaart gebracht,* Leiden, 1974.

91. K. L. L. M. Dittrich, *Partij-politieke verhoudingen in Nederlandse gemeenten: Een analyse van de gemeenteraadsverkiezingen 1962-1974* (diss. R.U. Leiden, 1978).

92. R. Kranenburg, *Algemene Staatsleer,* Haarlem, 1955, en R. Kranenburg, *Inleiding in de vergelijkende staatsrechtswetenschap,* Haarlem, 1955.

93. J. J. de Jong, 1951, op. cit.

94. J. J. de Jong, *Overheid en onderdaan,* Wageningen, 1956.

95. H. Daalder, *Organisatie en reorganisatie van de Britse regering 1914-1958,* Assen, 1960, ook verschenen als *Cabinet Reform in Britain,* 1914-1963, Stanford, 1963 en Oxford, 1964.

96. Zie bijv. H. Daalder, Parties, Elites, and Political Developments in Western Europe, in: Joseph La Palombara and Myron Weiner, (eds.), *Political Parties and Political Development,* Princeton, 1966, pp. 43-77; H. Daalder, On building consociational nations: The Cases of the Netherlands and Switzerland, in: S. N. Eisenstadt and Stein Rokkan, *Building States and Nations,* vol. II, Beverly Hills, 1973, pp. 14-31; Arend Lijphart (ed.), *Politics in Europe: Comparisons and Interpretations,* Englewood Cliffs, 1969.

97. A. Lijphart, Kentering in de Nederlandse politiek, in: *Acta Politica,* IV (3), april 1969, pp. 231-247.

98. Arend Lijphart, *Democracy in plural societies: A comparative exploration,* New Haven, 1977.

99. A. de Swaan, *Coalition Theories and Cabinet Formations: A study of formal theories of coalition formation applied to nine european parliaments after 1918,* Amsterdam, 1973.

100. H. J. Aquina, *Beleidswetenschap en wetenschapsbeleid: De ontwikkeling en de optimaliteit van het wetenschapsbeleid in Nederland, vergeleken met die in de Bondsrepubliek Duitsland en Groot-Brittanië,* Nijmegen, 1974. Zie ook H. J. Aquina en A Hoogerwerf, *Wetenschapsbeleid in opbouw,* Alphen aan den Rijn, 1971.

101. J. F. W. Slomp, *Het landbouwbeleid in de Sowjet-Unie en de volksrepubliek China ten tijde van de collectivisatie in beide landen,* Nijmegen, 1977.

102. G. Kuypers, *De Russische problematiek in het Sowjet-staatsbeeld,* Wageningen, 1954. Zie ook M. J. Broekmeyer, *De arbeidersraad in Zuidslavië 1950-1966: Een hoofdstuk uit de bevrijding van de arbeid,* (diss.), Meppel, 1968. Het rapport *Oost-Europastudies in Nederland: Inventarisatie en evaluatie,* Rapport van de koördinatiecommissie Oost-Europa, Amsterdam, 1974, vermeldt 52 Nederlandse instituten die zich (o.m.) met Oost-Europastudies bezig houden.

103. Rudolf Th. Jurrjens, *The Free Flow: People, Ideas and Information in Soviet Ideology and Politics,* Uithoorn, 1978.

104. A. E. van Niekerk, *Populisme en politieke ontwikkeling in Latijns Amerika,* Rotterdam, 1972, ook verschenen als *Populism and Political development in Latin America,* Rotterdam, 1974.

105. B. J. S. Hoetjes, *Corruptie in het openbare leven van ontwikkelingslanden,* Leiden, 1977. Een theoretische analyse van verandering van politieke systemen gaf A. Hoogerwerf in zijn Nijmeegse oratie over *Verandering van politieke stelsels,* Alphen aan den Rijn, 1969. Van sociologische zijde verschenen onder meer Gerrit Huizer, *Peasant Rebellion in Latin America,* Harmondsworth, Middlesex, 1973; P. C. Verton, *Politieke dynamiek en dekolonisatie: De Nederlandse Antillen tussen autonomie en onafhankelijkheid,* Alphen aan den Rijn, 1977. W. F. Wertheim, *De lange mars der emancipatie: Herziene druk van Evolutie en revolutie,* Amsterdam, 1977.

106. J. H. W. Verzijl, *De nieuwe bond der Verenigde Naties,* Amsterdam, 1945.

107. A. J. P. Tammes, *Hoofdstukken van internationale organisatie,* 's-Gravenhage, 1951.

108. B. H. M. Vlekke, *Amerika en wij,* Roermond, 1948; B. H. M. Vlekke, *Tweespalt der wereldrijken; De tegenstelling tussen Oost en West in wezen en wording,* Haarlem, 1953.

109. C. Smit, *De buitenlandse politiek van Nederland,* 2 vol., 's-Gravenhage, 1946.

110. S. I. P. van Campen, *The quest for security: Some aspects of Netherlands foreign policy 1945-1950,* 's-Gravenhage, 1958. Zie ook S. I. P. van Campen, *The Imperator: Consequences of frustrated expansion,* 's-Gravenhage, 1978.

111. B. H. M. Vlekke, *Over de Studie der Internationale Staatkunde,* 's-Gravenhage, 1956.

112. P. R. Baehr, *Onderwijs en onderzoek in de internationale betrekkingen* (oratie), Meppel, 1966; P. R. Baehr, *De studie van de buitenlandse politiek: Toegang tot de internationale betrekkingen,* (oratie), Meppel, 1970.

113. A. Lijphart, *Paradigmata in de leer der internationale betrekkingen,* (oratie), Amsterdam, 1969.

114. Kurt P. Tudyka, *Wandel des Erkenntnisinteresses an internationalen Be-*

ziehungen, oratie, Nijmegen, 1972.

115. C. Boasson, *Approaches to the Study of International Relations,* Assen, 1963.

116. Kurt P. Tudyka, *Internationale Beziehungen: Eine Einführung,* Stuttgart etc., 1971.

117. L. C. Biegel, *De Arabische Liga: Een belangrijke phase in de strijd om de politieke eenheid in de Arabische wereld,* Amsterdam, 1954.

118. H. W. Sandberg, *Duitsland, 1945-1955, object en subject van internationale politiek,* Amsterdam, 1959. Uit deze periode dateert ook het proefschrift van L. E. L. Sluimers, *De Brits-Russische entente van 31 augustus 1907 gezien als verwezenlijking van Bismarcks 'cauchemar des coalitions',* Amsterdam, 1957.

119. I. Lipschits, *La politique de la France au Levant 1939-1941,* Amsterdam, 1962.

120. A. van Staden, *Een trouwe bondgenoot, Nederland en het Atlantische Bondgenootschap (1960-1971),* Baarn, 1974.

121. P. R. Baehr, *Dilemmas in United States Foreign Policy in the United Nations with regard to Problems of National Self-Determination,* Washington D.C., 1964.

122. P. Valkenburgh, *Mensen in de koude oorlog: Sociologische bijdrage tot de kennis van internationaal politieke conflictsituaties,* Meppel, 1964. Zie ook P. Valkenburgh, *Viergesprek over oorlog en vrede,* Arnhem, 1968.

123.Arend Lijphart, *The trauma of decolonization: The Dutch and West New Guinea,* New Haven, etc., 1966.

124. J. W. Letterie, *Individual competitive behavior as a function of attitudes, perceptions and pay-off conditions in an experiment with triads of subjects,* University of North Carolina at Chapel Hill, N.C. (microfilm).

125. I. Lipschits, *Simulaties in de internationale politiek,* Deventer, 1971.

126. R .P. Baehr, *De Verenigde Naties: Ideaal en werkelijkheid,* Utrecht/Antwerpen, 1976.

127. F. N. Stokman, *Roll calls and sponsorship: A methodological analysis of third world group formation in the United Nations,* Leiden, 1977.

128. P. R. Baehr et al., *Elite en buitenlandse politiek in Nederland,* 's-Gravenhage, 1978 .

129. F. A. M. Alting von Geusau, *European Organizations and Foreign Relations of States: A comparative analysis of decisionmaking,* Leiden, 1962; ibid., *Beyond the European Community,* Leiden, 1969; ibid., *European Perspectives on World Order,* Leiden, 1975.

130. J. K. De Vree, 1972, op. cit., Over europese integratie ook: Kees van der Pijl, *Een Amerikaans plan voor Europa; Achtergronden van het ontstaan van de EEG,* Amsterdam, 1978; K. P. Tudyka, *Marktplatz Europa: Zur politischen Oekonomie der Europäischen Gemeinschaft,* Köln, 1975.

131. B. V. A Röling, *Over oorlog en vrede,* 3e druk, 1968; ibid., *Polemologie: Inleiding tot de wetenschap van oorlog en vrede,* 3e druk, 1973, ibid., *Volkenrecht en vrede,* Deventer, 1973. Zie ook de twee libri amicorum: Fenna van den Burg *e.a., Vrede en oorlog: Opstellen voor prof. mr. B. V. A. Röling,* Amsterdam, 1977, en Robert J. Akkerman, Peter J. van Krieken en Charles O. Pannenborg, (eds.), *Declarations on Principles: A Quest for Universal Peace,* Leiden, 1977.

132. Bij het Studiecentrum voor vredesvraagstukken te Nijmegen verschenen in de reeks cahiers onder meer: Graham Lock, *'Stalinism' as a deviation from class*

struggle, Nijmegen, 1976 en W. K. Polder, *Internationalisering van de Koncernfinanciering,* Nijmegen, 1978, en in de reeks Dosschriften onder meer J. Roebroek, *Krisis en inflatie,* Nijmegen, 1978.

133. K. P. Tudyka, 1971 en 1972, op. cit.; K. P. Tudyka, *Gesellschaftliche Interessen und auswärtige Beziehungen,* Nijmegen, 1978; K. P. Tudyka et al., *Macht ohne Grenzen und grenzenlose Ohnmacht,* Frankfurt, 1978; S. Stuurman, *De theorie van de staat en het ontstaan van de E.E.G.,* Amsterdam, 1975.

134. *Politeia: Groote mannen over staat en maatschappij,* deel 1, Van Plato tot Kant, deel 2, Van Napoleon tot Roosevelt, samengesteld door M. Bodlaender, tweede en derde druk, Amsterdam/Brussel, 1950.

135. L. van der Land (red.), *Repertorium van de sociale wetenschappen,* deel 1, Politiek, Amsterdam/Brussel, 1958.

136. A. Vloemans, *Politeia: Geschiedenis van de sociaal-politieke filosofie,* Den Haag, 1971.

137. Herman van Gunsteren en Grahame Lock, *Politieke theorieën,* Alphen aan den Rijn, 1977 .

138. J. Suys, *De nieuwe politiek: Over politieke beginselen in dezen tijd,* Amsterdam, 1946.

139. J. Barents, *Inleiding tot het denken van Machiavelli,* Assen, 1952.

140. J. Barents, *Democracy: An unagonized reappraisal,* Den Haag, 1958; zie ook J. Barents, *H. P. G. Quack: Zijn leven en werk,* Assen, 1959

141. A. Hoogerwerf, *Protestantisme en progressiviteit; Een politicologisch onderzoek naar opvattingen van Nederlandse protestanten over verandering en gelijkheid,* Meppel, 1964.

142. J. L. Stassen, *Over democratie,* Rotterdam, 1971.

143. I. Lipschits, *Links en rechts in de politiek,* Meppel, 1969.

144. J. Sizoo, *Inzake rechts, Verkenning van een politieke gedachtenwereld,* Meppel, 1971. Vgl. R. A. Roe, *Links en rechts in empirisch perspectief,* Amsterdam, 1975; J. van Putten, *Vrijheid en welzijn: Over socialisme en de toekomst van onze samenleving,* Deventer, 1977.

145. Zie bijv. W. Banning, *Hedendaagse sociale bewegingen,* 6e druk, Arnhem, 1967; S. W. Couwenberg, *Modern socialisme: Achtergrond, ontwikkeling, perspectief,* Alphen aan den Rijn, 1972; P. Kroes, *New Left-Nieuw Links-New Left,* Alphen aan den Rijn, 1975; Arthur Lehning (ed.), *Michael Bakunin: Selected Writings,* New York, 1974; H. de Vos, *Geschiedenis van het socialisme in Nederland in het kader van zijn tijd,* deel 1 en 2, Baarn, 1976.

146. G. A. van Poelje, *Algemene inleiding tot de bestuurskunde,* Alphen aan den Rijn, 1942.

147. H. A. Brasz, A. Kleijn, J. in 't Veld en D. A. P. W. van der Ende, *Inleiding tot de bestuurswetenschap,* 's-Gravenhage, derde druk, 1975.

148. H. A. Brasz, *De studie van het openbaar bestuur,* Alphen aan den Rijn, 1964.

149. U. Rosenthal, M. P. C. M. van Schendelen en G. H. Scholten, *Openbaar bestuur: organisatie, beleid en politieke omgeving,* Alphen aan den Rijn, 1977.

150. A. van Braam, *Ambtenaren en bureaucratie in Nederland,* Zeist, 1957.

151. H. A. Brasz, *Veranderingen in het Nederlandse communalisme: De gemeentebesturen als element in het stelsel van socale beheersing,* Arnhem, 1960. Zie ook: H. A. Brasz, *Toezicht op gemeentebesturen,* Alphen aan den Rijn, 1964; idem: *De bestuurlijke organisatie van de Hoeksche Waard,* Amsterdam, 1968.

152. A. F. Leemans, *De eenheid in het bestuur van de grote stad,* 's-Gravenhage, 1967; zie ook A. F. Leemans, *Changing patterns of local government,* Den Haag, 1970.

153. H. van Ruller, *Agglomeratieproblematiek in Nederland,* Alphen aan den Rijn, 1972.

154. R. H. P. W. Kottman, *Coördinatie bij de centrale overheid,* Amsterdam, 1976, en ibid., *Succes- en faalfactoren bij commissies* (Eindrapport), Amsterdam, 1978. Zie ook *Onderzoek naar de bestuurlijke organisatie,* deel 1, Literatuurrapport, Instituut voor Bestuurswetenschappen, Rijswijk, 1972, deel 2, Eindrapport, 's-Gravenhage, 1975. Politicologen en bestuurskundigen hadden een belangrijk aandeel in *Bestuursorganisatie bij de kabinetsformatie 1971,* Rapport van de commissie interdepartementale taakverdeling en coördinatie, 's-Gravenhage, 1971.

155. B. C. Filet, *Kortsluiting met de bureaucratie: Over participatiemogelijkheden van burgers bij het openbaar bestuur,* Alphen aan den Rijn, 1974; S. E. Huisman en E. Siegerist, *Burger en overheid: Een analyse van wat de Nederlandse burger vindt van de overheid,* Alphen aan den Rijn, 1974; L. de Jong, *Bestuur en publiek: Verslag en interpretatie van een onderzoek naar de organisatie en werkwijze van enkele lokale bestuursdiensten,* Alphen aan den Rijn, 1974; O. Smit, *Participatie in bestuurlijke besluitvorming: Verslag van een onderzoek naar het contact tussen bestuursorganisaties en individuele burgers,* Alphen aan den Rijn, 1974.

156. S. Faber, *Burgemeester en democratie,* Alphen aan den Rijn, 1974.

157. J. N. Breunese, *Bestuurskundig onderzoek,* Driebergen, 1976.

158. G. H. Scholten, *De Sociaal-economische raad en de ministeriële verantwoordelijkheid,* Meppel, 1968. Zie ook G. H. Scholten, *Politiek en bestuur* (oratie), Alphen aan den Rijn, 1972.

159. J. Kooiman, *Besturen is beslissen: Besluitvorming bij de overheid in San Francisco,* Meppel, 1971.

160. L. E. M. Klinkers, *Openbaarheid van bestuur,* Den Haag, 1974.

161. C. L. Menting, .. *hij is in vergadering: Een sociaal-psychologische veldverkenning naar beslissingsprocessen in de top van een grote organisatie,* Deventer, 1976

162. G. Kuypers, *Grondbegrippen van politiek,* Utrecht/Antwerpen, 1973; *De Nederlandse kiezer in 1967,* Amsterdam, 1967; *Kiezen in 1967: Eindverslag van het nationaal kiezersonderzoek 1967,* Amsterdam, 1977.

163. A. Hoogerwerf (red.), *Beleid belicht; Sociaal-wetenschappelijke beleidsanalyse, deel 1 en 2,* Alphen aan den Rijn, 1972; A. Hoogerwerf (red.), *Overheidsbeleid,* Alphen aan den Rijn, 1978.

164. J. van den Doel en A. Hoogerwerf (red.), *Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland; Analyse en beleid,* Alphen aan den Rijn, 1975.

165. U. Rosenthal, M. P. C. M. van Schendelen en G. H. Scholten, 1977, op. cit. Zie ook U. Rosenthal en G. H. Scholten, *Crisis en continuïteit: Economische zaken, de oliecrisis en andere turbulenties,* Alphen aan den Rijn, 1977.

166. H. J. Aquina, 1974, op. cit. Zie ook H. J. Aquina en A. Hoogerwerf, *Wetenschapsbeleid in opbouw: Een terreinverkenning,* Alphen aan den Rijn, 1971.

167. I. Th. Snellen, *Benaderingen in strategieformulering; Een bijdrage tot de beleidswetenschappen,* Alphen aan den Rijn, 1975. Als dissertaties verschenen ook P. J. A. Idenburg, *Politieke strategie en taktiek,* Amsterdam, 1977, en Joost Smiers, *Cultuur in Nederland 1945-1955; Meningen en beleid,* Nijmegen, 1977.

168. Herman R. van Gunsteren, 1976, op. cit.

169. A. B. Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren: Het spijtoptantenprobleem als illustratie van de activiteiten van ambtenaren bij de uitvoering van beleid,* Alphen aan den Rijn, 1978.

170. C. van den Berg, *De structuur van de gemeentelijke uitgaven,* Leiden, 1956. Zie ook J. D. Hilferink, *Gemeentelijke investeringsbeslissingen,* Den Haag, 1974.

171. J. Barents, 1948, op. cit., pp. 42, 43. Vgl. J. Barents, *De taak der politieke wetenschap: verruiming van inzicht,* 's-Gravenhage, 1948.

172. P. R. Baehr en G. H. Scholten, Conflicten over de politicologie aan de Universiteit van Amsterdam: Een verzameling documenten, in: *Acta Politica,* VIII (4), oktober 1973, p. 370.

173. *Acta Politica,* VIII (3), oktober 1973, themanummer over de conflicten over de politicologie aan de Universiteit van Amsterdam; H. Daalder, The Dutch Universities between the 'New Democracy' and the 'New Management', in: *Minerva,* 12 (2 april 1974, pp. 221-257); Henry L. Mason, Reflections on the Politicized University: II. Triparity and Tripolarity in the Netherlands, in: *AAUP Bulletin,* 60 (4), December 1974, pp. 383-400, ook opgenomen in *Wetenschap en Democratie,* 3, maart 1975, pp. 209-230; Arend Lijphart, Dutch Universities in the Seventies in: *Newsletter,* The International Council on the Future of the University, IV (1), November 1977, pp. 1-7; *Wetenschap en Democratie,* 1 september 1974, pp. 6-14; ibid., 4 juni 1975, pp. 255-270; ibid. 2 (1), september 1975, pp. 46-50; ibid 2 (4), juni 1976, pp. 271-274. Voor een marxistische visie: Miklos Racz, *Universiteit en klassenstrijd,* Amsterdam, 1972.

174. Over de rol van politicologen in de politiek zie men G. van Benthem van den Bergh et al., *Intellectuelen tussen macht en wetenschap,* Amsterdam, 1973; Philip C. Bom. *Academocracy: American Scholarship and Statesmanship in the Sixties,* Amsterdam, 1976 (diss. VU); A. Hoogerwerf, Macht en onmacht van sociologen en politicologen, in: *Beleid en maatschappij,* I (3), maart 1974, pp. 86-94; en voorts *Politicoloog, Beroepenmonografieën,* Directoraat-generaal voor de arbeidsvoorziening, s-Gravenhage, 1974.

175. Ongepubliceerd manuscript, Vakgroep Politicologie i.v., Onderafdeling der Bestuurskunde, THT, Enschede; verschijnt in Bestuurswetenschappen.

176. Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek, *Jaarboek 1976,* 's-Gravenhage 1977, p. 42.